

Jiří Jánský

**Dějiny hradu
Nového Herštejna
a jeho držitelů**

ZÁPADOČESKÝ HISTORICKÝ SBORNÍK 7
Plzeň 2001
Státní oblastní archiv v Plzni

Dějiny hradu Nového Herštejna a jeho držitelů^{*)}

K nejlépe zachovaným zříceninám jihozápadních Čech náleží hrad Nový Herštejn, situovaný na zalesněném vrcholu Kdyňské vrchoviny 682 m nad mořem. Hrad tvoří severovýchodní pól zajímavého lineárního „trojhradí“ Rýzmbek – Příkopy (Starý Rýzmbek) – Nový Herštejn, střežícího velmi exponovaný Všerubský průsmyk. Poslední archeologický průzkum novoherštejnské zříceniny uskutečnil Z. Procházka, který seznámil s jeho velmi zajímavými výsledky badatelskou veřejnost v roce 1998 (*Castellologica bohemia* 6). Nový Herštejn se v novější době dočkal pouze jediné monografické studie. Jejím autorem je opět Z. Procházka (1981), který v ní shrnul dosavadní kastellologické bádání počínaje F. A. Heberem a konče D. Menclovou a T. Durdíkem. K této studii odkazují badatele hledajícího přehled odborné literatury o Novém Herštejně s tím, že bych chtěl obrátit pozornost hlavně na prameny, které byly dosud pro historický výzkum českých hradů a tvrzí na česko-bavorském resp. česko-falckém pomezí nedostatečně využívány. Jedná se o prameny německé provenience uložené v mnichovském a amberském archivu. Českým badatelům mohou v řadě případů pomoci z bludného kruhu podmíněného takřka absolutní vyčerpaností pramenů domácích, s kterými bez pomoci archeologie už není možné doplňovat četná „bílá místa“ v historii našich hradů. Relativně bohatý zdroj poznatků představují zejména opisy z mnichovského a amberského archivu v tzv. muzejním diplomatáři Archivu Národního muzea a též ve sbírce opisů v Státním ústředním archivu. Zde je též sbírka kolacionovaných opisů označená jako „Hraniční spisy“ pořázená k jednáním o revizi česko-bavorských hranic na počátku 18. století, kterou částečně využil F. Rouhík (1931) k zpracování dějin domažlických Chodů. Z hlediska našeho tématu jsou zde v celé šíři zachyceny letité spory o hranice u Všerubského průsmyku, v kterých měli bratři Švihovští z Rýzmbeka jako držitelé hradů střežících v obraně země strategicky velmi významný prostor nemalý podíl. Ve světle zpráv bavorské špionáže organizované hejtmanem v Brodu za Lesem (Furth im Wald) je mimo jiné zachycena zřejmě poslední přestavba hradu Nového Herštejna, kterou tím můžeme přesně datovat do roku 1512. Unikátním dokumentem potvrzujícím význam Nového Herštejna na „horké“ česko-bavorské hranici je bavorská hraniční mapa z roku 1514,¹⁾ na které se náš hrad představuje jako velkolepá fortifikace předstihující snad svou výstavností sousední Rýzmbek. Konfrontace výše uvedených pramenů z mnichovského a amber-

^{*)} Část této studie se zaměřením na stavební dějiny byla již publikována v *Castellologica bohemia* 6/I. Praha 1998, s. 187 – 204, pod názvem Tři kapitoly z dějin hradu Starého a Nového Herštejna a byla doplněna studií Z. Procházky Nové poznatky z výzkumu hradu Nového Herštejna. Redakční rada ZHS se po dohodě s hlavním redaktorem CB dr. T. Durdíkem rozhodla publikovat podstatně rozšířenou autorovu studii s ohledem na její přínos nejen z relativně úzkého hlediska stavebně-historického, jak to ostatně vyžaduje zaměření sborníku CB, ale i pro osvětlení různých aktivit držitelů Nového Herštejna v širších politicko-diplomatických a kulturních souvislostech na obou stranách česko-bavorské hranice. Tím autor i redakce ZHS děkují dr. T. Durdíkovi za pochopení a placet pro publikaci rozšířené a doplněné verze.

¹⁾ Mapa byla naposled publikována i s vysvětlujícím textem R. Machem a S. Wildem (1982) jako příloha.

ského archivu nám přesvědčivě ukazuje, že Nový Herštejn za Břetislava F. Švihovského z Rýzmburka (1504 – 1534) prošel velmi rušným obdobím své existence, kdy v četných pohraničních válkách proti Horní Falci patřil k vojensky nejexponovanější fortifikaci na chodské hranici a jak neopodstatněná jsou tvrzení, že hrad po roce 1508 pro svého držitele ztratil význam (Menclová 1972, Bělohlávek 1985 a další).

Nejasné počátky za pánů z Herštejna erbu zkřížených ruk či obrněných rukavic

Snaha o zjištění počátků hradu Nového Herštejna naráží na velmi svízelný problém, na jehož řešení rezignoval už patriarcha naší kastellologie Augustin Sedláček (1935, 104). Jedná se o rozlišení údajů vztahujících se ke dvěma pohraničním hradům nesoucím název Herštejn, které k dovršení badatelových zmatků jsou situovány relativně blízko u sebe, vzdušnou čarou něco kolem 25 km. Velmi obtížné je především rozpletení gordického uzlu rodů a mužů, kteří se po Herštejně psali, počínaje v roce 1272 Protivcem z Herštejna. Problém obou Herštejnů navíc velmi komplikuje skutečnost, že první rozlišení přívlastkem *Nový* je zachyceno až v listině z roku 1348 (*Protywecz de Nouohyrstain*, Profous 1947, 550), adjektivum *Starý* se pak objevuje poprvé až roku 1420 (*Antiquo Herstein*, AČK, č.285). Pokusme se však přistoupit k řešení otázky dvou Herštejnů nejprve z hlediska historicko-topografického.

Hrad *Starý Herštejn* nazývaný v německé dikci také *Hirschenstein*, *Hirschtain*, dokonce i *Hirschberg*, položený nedaleko pivoňského kláštera, příslušel totiž na rozdíl od Nového Herštejna u Kdyně značnou dobou své funkční existence k Horní Falci. Ještě na německé mapě z roku 1712 je *Hirschtein* zakreslen na hornofalckém území v blízkosti Waldmünchenu, stejně jako na Apianově mapě z roku 1568.²⁾ Prokazatelnými držiteli Starého Herštejna jsou v době vlády Jana Lucemburského hornofalčtí Schwarzenburgové, po nich lantkrabí Oldřich Leuchtenberský a rýnský falckrabí Jindřich Bavorský a teprve v roce 1331 získává hrad od Jana Lucemburského pražský arcibiskup Jan IV. z Dražic. Po husitských válkách se však na Starém Herštejně objevují hornofalčtí Elsenbergové z Hirnheimu (Müller 1846, 289 ad.) a teprve na počátku 16. století definitivně „počeštuje“ tento hrad Dobrohost z Ronšperka, který vykupuje jeho elsenberskou polovinu. Podle pověsti tradované v rodě Elsenbergů a jejich příbuzných Nothaftů z Wernberga byl Starý Herštejn založen synem fríského rytíře Radibolda z Eggemontu, který po smrti svého otce opustil svoje rodiště a vydal se do Horní Falce, kde vedl četné války s Čechy. Na lovu v pohraničním lese ztratil Radiboldův syn svou milovanou ženu Elsu a teprve po několikaměsíčním hledání ji našel ve skalách díky jelenovi, který za Elsu chodil pro nějaké pamlsky. Na památ-

²⁾ Obě mapy publikovala E. Mages (1991, příl. 1 a 17). Podobně má Starý Herštejn na hornofalckém území Finckhschova mapa z let 1655 – 1684 a mapa z furthského archivu z 2. pol. 18. stol. obě otiskl Macho a Wild (1982, 73). Na Mercatorově kopii Crigingerovy mapy z r. 1585 je Starý Herštejn také lokalizován v Horní Falci, naopak Aretinova (1619) a Vogtova (1712) mapa mají Starý Herštejn na českém území (tyto tři mapy publikoval I. Honl 1962). Historická mapa českého lesa z 18. stol. (publikoval Procházka 1992, 68) opět představuje St. Herštejn v hornofalckém regionu pod názvem Hirschstant. Hranice u Herštejna se začala upřesňovat až po r.1510, kdy waldmünchenské panství přešlo z vlastnictví českého pána Jindřicha z Gutštejna do rukou falckých Wittelsbachů (viz F.A. Lommer 1890, 10 ad.), nebyla ovšem ještě jasná ani komisařům císaře Rudolfa v r.1579 při obhlídce chodských vesnic, jak ukazuje relace publikované Roubíkem (1931, 640), kde se praví, že u Herštejna „Němci též sobě velikej díl takových (královských) lesu vosobili“ a proto komisaři nařídili, aby Chodové provedli obhlídku sporných území.

ku jelena záchrance byl na skalnatém útočišti Elsině nazvaném odtud Elsenberg vybudován hrad Hirschstein pro Elsiny syny, od kterých odvozovali svůj původ ještě hornofalčtí Warterové a Nothaftové. Jestliže o historické věrnosti této pověsti je nutno silně pochybovat, pak na druhé straně je zřejmé, že povědomí o založení Starého Herštejna z Horní Falce mohlo obrážet historickou skutečnost. Je nutno také uvážit, že Starý Herštejn vznikl v těsné blízkosti pivoňského kláštera založeného vilemity resp. augustiniánskými eremity z hornofalckého Schönthalu, o úzkých vztazích hradu a kláštera však při nedostatku pramenů můžeme jenom spekulovat – tolik je však jisté, že sledovaná oblast byla kolonizačním prostorem zmíněného řádu. Z tohoto ohledu se jeví jako důležitá donace Konráda ze Schwarzenburga a druhého Konráda označovaného „miles de Hirshouen“, kteří v letech 1270/71 darovali schönthalskému klášteru část řeky Schwarzach *de ponte iuxta villam Turdawe usque Waltersvourht* (Nutzinger 1982, 75). Schwarzach je dnes na našem území označován jako Nemanický potok a nedaleko nad jeho prameny se zdvíhají zříceniny Starého Herštejna. Řeka s přilehlými pozemky tedy původně patřila Bruckům alias Schwarzenburgům až k zmíněné lokalitě *Waltersvourht*, kterou se nepodařilo bavorským badatelům identifikovat. Tato skutečnost je zřejmě podmíněna tím, že se hledalo pouze na bavorském území. Na českém území – opět poblíž pramenů Schwarzachu – leží již zaniklá ves Valtýřov, historicky nejstarší sídelní aglomerace centrální části Českého lesa, kterou lze ztotožnit právě s oním hledaným *Waltersvourhtem*. Další topografický údaj též donace uvádí vlastnictví Schwarzachu „ad aquam Stouch“ (Mages 1991, 20), což lze vztáhnout jedině na řeku Pivoňku, pramenící na severních svazích herštejnského hřebene a protékající Pivoní, jejíž německý název zní Stockau.

V listině z roku 1328, kterou lantkrabí Oldřich z Leuchtenberga prodává hrad *Hirstein* knížeti Jindřichovi Bavorskému jsou zmiňováni jako dřívější držitelé „děti pana Brucka“ (*Bruckns kinden*, RD III, 1.421, 557), což převzal i Sedláček (1935, 104) do svých dějin Starého Herštejna. Průzkumem bavorských rodů usedlých v povodí Schwarzachu zjistíme, že jako *Herr von Bruck* zde vystupuje Reimbot III. ze Schwarzenburga (Paulus 1985, 41), pán na stejnojmenném hradě a držitel dalších zboží v Nittenau, Mappach a v neposlední řadě i v původním rodovém sídle Brucku (i. d. Oberpfalz). Řezenský biskup ustanovil Reimbota III. v roce 1307 purkrabím na Siegensteině, a to je zřejmě doba, kdy na Schwarzenburgu a také Starém Herštejně nastupují jeho synové Reimbot IV., Ulrich, Konrád I., Seyfried a Konrád II. Početný rozrod Schwarzenburgů nosících znamení dvojího cimbuří byl zřejmě jednou z důležitých determinant ekonomických potíží rodu, které byly řešeny před rokem 1328 odprodejem Starého Herštejna lantkrabím z Leuchtenberga.

Tento exkurs do dějin Starého Herštejna můžeme tedy uzavřít s tím, že mimo období, kdy se nalézal v dočasném držení Přemysla Otakara II., náležel hrad nad pivoňským klášterem bavorským resp. hornofalckým držitelům až do jeho odkoupení Janem Lucemburským někdy v letech 1328 – 1331. Předpokládám, že Starý Herštejn vrátil Přemysl Otakar II. bavorskému knížeti Jindřichovi v roce 1273 v souvislosti s uzavřením mírové smlouvy po letitých válkách mezi Čechami a Bavorskem. V roce 1274 je také doložena osobní přítomnost vévody Jindřicha Bavorského ve Waldmünchen, kde potvrzuje již zmíněné donace na řece Schwarzach schönthalskému klášteru (Lommer 1888, 10 – 11). Vycházejíce z naznačených premis můžeme s jistým zjednodušením říci, že hrad Nový Herštejn byl na rozdíl od svého jmenovce hradem „čistokrevně“ českým. S tímto zjištěním se můžeme pustit do problémů genealogicko-heraldických.

V roce 1420 byl císařem Zikmundem Petrovi Ebrzvínovi z Hradiště, tehdejšímu držiteli Starého Herštejna, polepšen erbovní klenot po vymřelých rytířích ze Starého Herštejna – korunovanou pannou s dvěma dlouhými vrkoči, která snad představovala výše dotčenou pramáti Elsenbergů a jejich příbuzných (AČK, č.285). K predikátu „z Herštejna“ však můžeme počítat ještě nejméně dva rody nesoucí odlišné erby. Nás s ohledem na Nový Herštejn bude zajímat především ten, který nesl na svém erbu dvě ruce resp. plechovnice (obrněné rukavice) a psal se také z Úboče, Stankova, Újezda, Milavče, Šitboře a jinak,³⁾ neboť podle mého soudu nejlépe aspiruje na úlohu zakladatelů Herštejna Nového.

Přehled příslušníků tohoto rodu bude nejlépe začít od Jiříka z Úboče (1251) a Vitly z Úboče (1316), držitelů sídla vzdáleného pouhých 6 km severovýchodně od Nového Herštejna. Vesnice Úboč byla po vzniku Nového Herštejna začleněna trvale do jeho panství a členové rodu měli v jednom ze zdejších kostelů (sv. Václava a sv. Mikuláše) patronátní právo ještě roku 1355.⁴⁾ Od roku 1272 se u členů rodu stále častěji objevuje predikát „z Herštejna“, poprvé už od zmíněného Protivce z Herštejna, který nejprve používal predikátu z Újezda (1248). Od tohoto Protivce lze již souvisle sledovat genealogii rodové větve užívající nejčastěji predikát „z Herštejna“, u vnuků tohoto Protivce pak i „z Nového Herštejna“ (1348 *Protywecz de Novohyrstain*). Bratr Protivce z Újezda a Herštejna Vitla ze Staňkova (1233 – 1271) byl titulován jako župan a byl zřejmě politicky nejvýznamnějším členem rodu vůbec, o jeho potomstvu s Anežkou z Amchovic však není nic známo.

Protivcovi synové Prkoš a Vilém z Herštejna patřili v letech 1317/18 k odbojníkům krále Jana Lucemburského. V protikrálovské šlechtické koalici nalezáme vesměs zvučná jména nejmocnějších panských rodů jako byli Vítkovci, Ronovci, Markvartici, Drslavici a další, takže můžeme předpokládat, že naši Herštejnové se také důstojně řadili mezi mocenskou elitu té doby. Prkošův syn Chotěbor z Herštejna se svou manželkou Ofkou prodali v letech 1324/5 nějaké polnosti v Milavčích domažlickému rychtáři (Soupis listin v Archivu města Domažlic, s. 121, l. 3 a 4), aby poté zakoupili hrad Kostomlaty na Litoměřicku, kde se jejich potomstvo či příbuzenstvo usadilo na drobných statcích. Vesnice Milavče leží v těsné blízkosti Božkov, které byly později příslušenstvím novoherštejnského panství, samotné Milavče nacházíme později ve vlastnictví Domažlic. Po Milavčích se také psal Jindřich ze Šitboře (1324/1325), syn Vítka čili Vitly z Herštejna. Tohoto Jindřicha můžeme snad ztotožnit s Jindřichem z Herštejna, který je v roce 1339 označen jako *familiaris* olomouckého biskupa Jana Volka (RB IV.).

Po nástupu Jana Lucemburského na český trůn můžeme u rodu Herštejnů pozorovat stále stoupající orientaci na přemyslovského levobočka Jana Volka, která nakonec vedla k přesídlení na Moravu. K sblížení Herštejnů s nemanželským synem Václava II., od

³⁾ Výčet příslušníků tohoto rodu uvedl Sedláček (1935, 103 ad.) u Starého Herštejna, ale z důvodů dále uváděných soudím, že patří k zakladatelům Herštejna Nového. Viz též Kolář v hesle o Bohuchvalech z Hrádku v Ottově slovníku naučném a početné údaje o potomstvu královského purkrabího Přibyslava v Emlerových Regestech II. – IV.

⁴⁾ K roku 1355 uvádí jako patrona kostela v Úboči Břeňka z Herštejna Sedláček (1935, 37). Zda měli Herštejnové patronátní právo v obou úbočských kostelech je diskutabilní vzhledem k nevyjasněné otázce vzniku kostela sv. Václava. E. Poche, Umělecké památky Čech 4, Praha 1982, s. 128, uvádí, že v pol. 14. stol. existovaly v Úboči dvě samostatné plebanie s vlastními kostely, z nichž svatomikulášský byl založen v 13. stol., ovšem bez udání pramenu. Procházka (1996, 105 a 106) připomíná existenci dvou Úbočí – Horní a Dolní – a funkci kostela sv. Václava jako útočiště v době válek. Bystřický (2001) dovozuje z posloupnosti farářů vznik plebanie sv. Václava k roku 1369 či krátce předtím.

roku 1311 vyšehradským proboštem a nejvyšším kancléřem, došlo nejspíše v roce 1331, kdy byl Jan Volek ustanoven knížetem Jindřichem Bavorským správcem Domažlic (RB III, 1.2043, 779). Výrazný obrat v dějinách rodu Herštejnů pak nastává v roce 1334, kdy se Jan Volek stává olomouckým biskupem.

V polovině 14. století se třetí generace Herštejnů ze svého rodového sídla postupně přesunuje na Moravu. V roce 1349 se připomíná Protiva z Nového Herštejna a v témže roce je Břeněk z Nového Herštejna uváděn ve službách olomouckého biskupa. V stejném roce získává Vilém z Herštejna nějaké zboží v Kokorách náležejících olomouckému biskupství, v roce 1352 drží na Moravě Nemochovice, 1353 Nasedlovice a biskupské manství Čechovice, po kterém se také píše, což nasvědčuje, že si uchoval přízeň i u Volkova nástupce Jana Očka z Vlašimi. V roce 1355 je ještě zmiňován Břeněk z Nového Herštejna jako patron kostela v Úboči a tímto datem mizí rod dvou obrněných rukavic z dějin našeho hradu. Usídlení Herštejnů na Moravě mělo už trvalý ráz a s členy rodu užívajících nové příjmení Děvečka se tu setkáváme až do konce 15. století (Pilnáček 1930, heslo 619, 190).

Z hlediska naznačených genealogických souvislostí je pak třeba uvažovat o možném posunu vzniku Nového Herštejna do doby vlády Přemysla Otakara II. s ohledem na válečné aktivity tohoto panovníka na česko-bavorské hranici. Klíčovou osobností se jeví Protivec z Újezda alias z Herštejna, který měl bratry Prkoše z Újezda a Vitlu ze Staňkova. Posledně jmenovaný je označován jako župan, tedy osoba panského stavu, což lze vztáhnout na celý rod. Jména Protivec, Vitla a Prkoš zůstávají v dynastii erbu dvou (obrněných) ruk oblíbená po tři generace a dostatečně je odlišují od rodů píšících se po Starém Herštejně a užívajících jiných erbů.⁵¹

V roce 1265 se dostal Přemysl Otakar II. do sporu s vévodou Jindřichem Dolnobavorským a jak nás zpravuje jeden z Kosmových pokračovatelů „král český poslal urozené k hlídání českých hranic“ (Pokr. Kosmovi, 133). O rok později podnikl král pustošivé tažení do Bavorska a obsadil mimo jiné svými posádkami hrady Reichenstein a Herštejn (Procházka 1989, 221). V tomto případě se jednalo o Starý Herštejn, který stejně jako Reichenstein příslušel k Bavorsku, resp. Horní Falci. K roku 1270 uvádí již zmíněný kronikář, že „král Otakar postavil toho roku mnoho domů a hrádků ve svém království na různých místech“ (Pokr. Kosmovi, 134). Při pokračujícím nepřátelství s Jindřichem Dolnobavorským se nepochybně pilně opevňovala i bavorská hranice. V té době předpokládá Sedláček (1935, 107) založení Hrádku Lacemboku Vitlou ze Staňkova a jeho bratr Protivec se roku 1272 píše poprvé z Herštejna, k čemuž M. Kolář dodává bez udání pramene, že jde o Herštejn u Kdyně (Ottův slovník naučný IV., 258). Typologicky by se Nový Herštejn nevymykal z dobové produkce, jak lze seznat z Durdíkova přehledu hradů s čtverhrannou obytnou věží z doby Přemysla Otakara II. (1995, 79). Potvrzení či vyvrácení naznačené hypotézy o založení Nového Herštejna čeká ovšem na důkladnou archeologickou konfrontaci.

S ohledem na dějiny pozdějších držitelů Nového Herštejna, z nichž Herštejnští z Velhartic jsou opakovaně zmiňováni jako služebníci zástavních držitelů Domažlic (Kolovratů a Šternberků), lze oprávněně uvažovat o tom, zda Nový Herštejn nebyl

⁵¹ Zatímco Sedláček přiznal, že neví ke kterému rodu náležel Břeněk z Herštejna a nadhazoval podle jména možné příslušenství k rodu pánu z Rýzmberka, dovršila zmatek s Herštejnů D. Menclová (1972, 403), která bez udání pramene přiřadila Břeňka a Protivu z Herštejna k pánům z Velhartic erbu koruny. Páni z Velhartic ovšem užívali svého původního predikátu i po získání Nového Herštejna, takže považují toto tvrzení za nepodložené a také ho žádný z historiků nepotvrzuje. Přehled znaků rodu píšících se po obou Herštejnech uvádí Sedláček (1925, 324).

původně domažlickým podlénem, resp. zda ho Přemysl Otakar II. nazačlenil nějakým způsobem do domažlického obranného pohraničního systému. Od 80. let 13. století jsou na Domažlicích ustanovováni dva purkrabí stavu panského, což se ve srovnání s obdobným systémem přimdeckým a tachovským jeví jako nadbytečná kumulace funkcí, když k domažlickému purkrabství příslušelo všeho všudy 11 chodských vesnic.

Herštejnští z Velhartic

Když Herštejnové začali z uvedených důvodů opouštět Domažlicko – nejprve na Lito-měřicko, později na Moravu – objevuje se na našem hradě známý rod pánů z Velhartic. Po Břeňkovi z Herštejna získává novoherštejnské panství (koupí?, dědictvím?) Ješek z Velhartic zvaný Maršálek, příbuzný Karlova komorníka Buška z Velhartic.

V období lucemburského dvojvládní (1333 – 1346) se rod pánů z Velhartic v osobě Buška staršího dostal na výsluní přízně moravského markraběte Karla, pozdějšího císaře a krále Karla IV. Dotčený Bušek st. z Velhartic zastával na dvoře mladého markraběte funkci komorníka a stal se jeho nejbližším důvěrníkem. Závratná kariéra Buškova se promítla do mocenského vzestupu dosud nepříliš významného rodu erbu červené koruny na stříbrném štítě, který vedle Velhartic držel Budětice, Rabí, Zavlekov, Letovy a jiné statky. Z tohoto hlediska je třeba chápat získání Nového Herštejna jako projev zmíněného rodového vzestupu spojeného s potřebou dalšího reprezentačního sídla.

Strategickým položením posiloval Nový Herštejn pohraniční obranu na staré cestě přicházející z Řezna přes Koubu (Cham) a Všerubský průsmyk ke Kdyni. Význam této cesty používané již v době římské a známé především z bojů císaře Jindřicha III. s knížetem Břetislavem I. netřeba zde zdůrazňovat, z hlediska našeho tématu je však třeba připomenout, že Nový Herštejn byl až druhým hradem postaveným k ochraně Všerubského průsmyku a kdyňské silnice. Sama vesnice a později městečko Kdyně bylo od nepaměti příslušenstvím hradu Rýzemberka, kterému náleží primát strážce Všerubského průsmyku. Tato skutečnost podle mého soudu podmiňovala podstatně menší celní výnosy z obchodního tranzitu na bavorské hranici a ve svém důsledku způsobila, že rod Herštejnských z Velhartic po nadějném mocenském vzestupu v době Karlově klesl v 15. století opět do druhé garnitury české šlechty.

Většinu celních příjmů z komunikací napojených na kdyňskou silnici pobírali držitelé hradu Rýzemberka, na Nový Herštejn pak zbývala jen komunikace z Kdyně do Klátov. Tuto nevýhodu mohla v četných válkách s Bavory kompenzovat vzájemná podpora posádek obou hradů, které byly od sebe vzdušnou čarou vzdáleny pouhých 2,5 km.

Za zakladatele Nového Herštejna bývá považován Bušek mladší z Velhartic, syn populárního komorníka Karla IV., ač k tomu podle mého soudu chybí jakákoliv pramenná opora. Příbuznost Ješka Maršálka s hlavní větví Velharticů představovanou Buškem starším a Buškem mladším je nejasná, nejspíše bude třeba hledat původ větve Herštejnských z Velhartic, kteří se usídlili na našem hradu po více než jedno století, v početně rozrozené větvi Letovských z Velhartic. K této domněnce mě přivádí nadání Jana Herštejnského z Velhartic kostelu v Loučimi na záduší strýců Dluhomila a Svojsě, což jsou oblíbená jména právě v dotčené větvi Letovských.

Je také třeba předpokládat nějakou bližší spojitost s rodem Švihovských z Rýzemberka, nejbližších sousedů Herštejnských z Velhartic. Předchůdcem hradu Rýzemberka byl Starý Rýzemberk situovaný na kopci dnes zvaném Příkopy, vzdálený pouhý 1 km vzdušnou čarou západně od Nového Herštejna, na kterém archeologický výzkum pro-

kázal nálezy z první poloviny 13. století (Procházka 1988, 13 – 14). Je velmi nepravděpodobné, že by mocný rod Švihovských připustil sousedství nových majitelů v tak bezprostřední blízkosti svého panství, kdyby zde neexistovaly nějaké velmi přátelské vztahy k pánům z Velhartic. Dosvědčují to blíže neznámé majetkové transakce mezi oběma rody. Zatímco na původním majetku Švihovských se objevují páni Herštejnští z Velhartic, na budětickém panství pánů z Velhartic se objevují Švihovští, konkrétně bratři Břeněk, jehož manželkou je Eliška z Velhartic, a Půta z Rýzemberka, kteří jsou v roce 1362 zmiňováni jako spolupatronové budětického kostela.

Neznáme také původní rozsah herštejnského panství, při soudním sporu s Domažlicemi je v roce 1525 uváděno celkem 9 vesnic – Úboč, Němčice, Ruprechtice, Všepadly, Únětice, Božkov, Prudice, Vlkanov a Košenice (AČ 33, 473). Podle údaje o patronaci Břeňka z Herštejna v Úboči se dá předpokládat, že jádro sídelních aglomerací příslušejících k Novému Herštejnu se rozprostíralo údolím Starého (Košenického) potoka severovýchodně od hradu v pořadí Němčice, Vlkanov, Úboč, Všepadly a Košenice. Hrad tedy měl vůči svému hospodářskému zázemí velmi neobvyklou polohu, neboť byl situován zcela excentricky na jihozápadním okraji panství, což může napovídat, že hlavním strategickým zřetelem při volbě místa staveniště byla obrana proti útokům Bavorů po kdyňské silnici.

Nejvýznamnějším členem rodu Herštejnských z Velhartic byl nepochybně Ješek Maršálek, který se stal nástupcem Břeňka z Herštejna. Přízvisko Ješkovo se vztahovalo k funkci maršálka královského dvora, kterou zastával v letech 1360 – 1367. Stálý pobyt u královského dvora zřejmě podmínil, že Ješek Maršálek není v regionálních událostech na Domažlicku a Klatovsku nijak zachycen. Teprve jeho syn Jan, který byl v době Ješkovy smrti v roce 1369 nezletilý, takže správu novoherštejnského panství vykonávala nějakou dobu matka Janova Ofka z Újezdce, sídlil zřejmě převážně na Novém Herštejně. Dcerou Ješka Maršálka byla zřejmě Anna z Velhartic a Herštejna provdaná za Jana z Vartenberka z veselské větve, čímž se Herštejnští z Velhartic dostali do přízně mocného panského rodu s rozsáhlými statky v severovýchodních Čechách.

Neúspěšný boj o velhartické dědictví s Vítkovci a zdědění Zavlekova po větvi Letovských z Velhartic

Do doby Janovy nezletilosti spadá útok Jana z Větlé, který přepadl vesnice příslušející k Novému Herštejnu a vybíral zde od vesničanů platy. Tento incident měl mít ještě svou soudní dohru po více než 30 letech. Sotva dosáhl Jan z Velhartic dospělosti, zapletl se do záští Bolka alias Bočka z Lomce s mocnými pány z Rožmberka (Sedláček 1935, 255/6). Zmíněný Bolek náležel ke zchudlé větvi eibu koruny sídlícího na lomecké tvrzi jihozápadně od Klatov. V průběhu záští se roku 1382 dostal Bolek z Lomce společně se svým spolubojovníkem Jeníkem Mnichem z Běšin do rožmberského zajetí na Příběnice, odkud byl propuštěn na čestný revers, že se na vyzvání opět dostaví na příběnický hrad. Lomecká tvrz se po zajetí Bolkově dostala do moci jeho nepřátel a král Václav IV. musel roku 1384 vyzvat neoprávněné držitele Lomce k navrácení dobytého zboží právoplatnému majiteli. Jan Herštejnský z Velhartic se společně s dalším členem rodu červené koruny Oldřichem z Jindřichovic za svého lomeckého strýce se zbraní v ruce postavil, ale proti Rožmberkům neuspěl stejně jako Bolek. Oldřich z Jindřichovic byl v roce 1384 zajat a uvězněn na Nových Hradech a propuštěn jen na revers. Je pravdě-

podobné, že na Nových Hradech byl vězněn i Jan Herštejnský, který se z rožmberského zajetí dostal za velmi těžkých podmínek až v lednu 1385. Hrad Nový Herštejn byl Oldřichovi z Rožmberka vložen podmíněčně do zemských desek s tím, že bude Janovi Herštejnskému vrácen až po splacení 50 kop českých grošů. Tento zápis byl vlastně jen zárukou na splacení výkupného neboli v tehdejší dikci *šacuňku* za propuštění z vězení. Vedle toho se musel ještě Jan Herštejnský zavázat, že hrad Nový Herštejn bude kdykoli otevřen Oldřichovi z Rožmberka a jeho synu Jindřichovi. Tím se Jan Herštejnský stal de facto rožmberským manem, neboť právo otevřeného zámku patřilo k hlavním náležitostem lenního suveréna ke svému vazalovi.

Nevíme, kdy Jan Herštejnský své výkupné splatil, ale nic nenasvědčuje tomu, že by byl Nový Herštejn delší dobu v rožmberském držení případně pod správou rožmberského purkrabího. Záští s Rožmberky můžeme považovat za mladické extempore Jana Herštejnského, po kterém následovalo vystřízlivění na základě reálného zhodnocení vlastních politických a válečnických možností. S nástupem Václava IV. na český trůn začala rychle klesat míra lucemburské přízně k rodu pánů z Velhartic, což signalizovalo, že erb červené koruny je již za zenitem své politické moci. Hlavní větev na Velharticích zůstávala v osobě Jana Velhartického již jen „na dvou očích“. Bušek ml. z Velhartic, který zastával úřad královského hofmistra, maršálka královského dvora a v letech 1357 – 1362 nejvyššího hejtmana v tzv. Nových Čechách (dnešní Horní Falc v Bavorsku), zemřel asi roku 1371 a Jan Velhartický zřejmě nedosahoval politických schopností svého bratra. Pro Jana Herštejnského se v té době rýsovala možnost dědictví po nejbohatší velhartické větvi, ale jeho konkurenti v boji o velhartické dědictví se ukázali obratnějšími. Poslední člen velhartické větve Jan pod vlivem svého bratra Buška mladšího navázal kontakty s hornofalckou resp. bavorskou šlechtou a oženil se v roce 1371 s dcerou Petra Ecka z Ecku a veškerý svůj rozsáhlý majetek, tj. Velhartice, Hrádek, Čečovice, Bor, Petrovice a Kolinec zapsal švagrovi Petru Eckovi ml. (Sedláček 1936, 111). Na počátku 80. let se však Jan Velhartický sblížil s Oldřichem z Rožmberka, kterého učinil v případě své smrti poručníkem neprovdaných dcer Kateřiny a Anny. Odcizení bavorskému příbuzenstvu vedlo k záští s bavorským rytířem Hertvíkem z Degenberga na Weissensteině, který byl také s Ecky spřízněn a vznesl nárok na podíl z velhartického dědictví. V roce 1382 Hertvík z Degenberga náhlým přepadem dobyl Velhartice a unesl mladší dceru Jana z Velhartic do Bavorska. Teprve v roce 1387 došlo za zprostředkování Jana lantkraběte z Leuchtenberka ke smíření, kdy Hertvík z Degenberga vydal unesenou Annu, zřekl se hradu Velhartic a práv, která měl společně s Petrem z Ecku k velhartickému dědictví. Zda Jan z Velhartic se po dobytí svého hradu uchýlil ke svému příbuznému Janovi Herštejnskému na Nový Herštejn či na rožmberské statky, nelze rozhodnout, ale ve válce proti Degenbergovi měl rozhodující úlohu Oldřich z Rožmberka, zatímco během tohoto pětiletého záští se Bolek z Lomce a po něm i Jan Herštejnský dostali s Rožmberky opět do těžkého konfliktu. Spletité poměry v boji o velhartické dědictví už zřejmě spolehlivě nerozluštíme, ale výsledek degenbergského záští napovídá, že Jan Herštejnský, Bolek z Lomce, Oldřich z Jindřichovic a další členové rodu červené koruny propásli velkou příležitost podílet se na dědictví nejbohatší rodové větve čítající vedle četných fortifikací na 30 vesnic.

Když Hertvík z Degenberga odvezl z Velhartic své svršky a nábytek, ponechávaje na hradě vedle praků a jiných zbraní i rodové listiny, přišla velká chvíle Oldřicha z Rožmberka. Ten vyplatil Degenbergovi válečné odškodné ve výši 1000 kop čes-

kých grošů a Velhartice fakticky opanoval. Posledního mužského člena velhartické větve pánů z Velhartic už Oldřich z Rožmberka na jeho sídelní hrad nepustil a internoval ho na Nových Hradech. Nedomnívám se, že by hlavním důvodem tohoto přestěhování (jak píše Sedláček) byla neobyvatelnost velhartického hradu po Degenbergově důkladném vyklizení, ale Rožmberkovi šlo jistě především o kontrolu nad vrtkavým Janem z Velhartic, aby pod vlivem svých příbuzných nezměnil svá poslední pořízení jako v případě bavorských Ecků. Na počátku roku 1390 už *ultimus familiae* velhartické větve nežil a podezřelé okolnosti jeho tiché smrti na Nových Hradech s sebou vzal zakrátko do hrobu Oldřich z Rožmberka.

Podle Rožmberkovy závěti datované 16. února 1390 na Nových Hradech se dcery zemřelého Jana z Velhartic měly provdat za Jana ml. a Menharta z Hradce, což se téhož roku i stalo, a rozsáhlý majetek velhartické větve přešel do rukou Vítkovců. Polovinu velhartického panství vyženili páni z Hradce, druhou polovinu odkoupil roku 1393 syn Oldřichův Jindřich z Rožmberka. Na rod erbu koruny nezbyla ani jediná vesnice.

Jan Herštejnský z Velhartic na další soupeření s Vítkovci rezignoval, což dosvědčuje jeho účast v panské jednotě dirigované Jindřichem z Rožmberka, která v roce 1394 zajala krále Václava IV. V bojích panské jednoty s králem hrál Jan Herštejnský podle všeho jen podružnou roli, ač se snažil proniknout mezi mocenskou elitu a v letech 1397 – 1412 zastával funkci přisedícího nejvyššího zemského soudu, v roce 1413 zasedal mezi pány na soudě dvorském (DD 246).

Kolem roku 1400 dědil Jan Herštejnský po svém strýci Buškovi z Velhartic z větve letovské panství Zavlekov s více než deseti vesnicemi. Zavlekovské dědictví bylo podle všeho rozsáhlejší než novoherštejnské panství a Jan měl možná pokušení učinit ze zavlekovské tvrze svou hlavní rezidenci. V roce 1402 se aspoň píše „seděním na Zavlekově“. Nadání učiněné roku 1410 loučimskému kostelu na záduší Janových strýců Svojsje a Dluhomila se zřejmě váže k podmínkám daným jinak neznámou Buškovou závětí.

Po skončení válek panské jednoty s králem Václavem IV. se Jan Herštejnský pustil od roku 1407 do vleklého sporu s rodem Židů z Vetlé na Vlkošově pro škody učiněné Janem z Vetlé na novoherštejnském panství v době Janovy nezletilosti. Zkušeností získaných ve funkci přisedícího nejvyššího zemského soudu využil Jan Herštejnský k úspěšnému vedení pře, neboť se mu podařilo získat majetkové kompenzace na vlkošovském panství Židů z Vetlé za škody učiněné někdy kolem roku 1370, které jinak mohly být považovány za promlčené. Vlkošovskou tvrz s několika vesnicemi ovšem udržel Jan Herštejnský jen do počátku husitských válek, během kterých už na Vlkošově nalézáme Purkarta Žida z Vlkošova.

Majetkový a politický vzestup Jana Herštejnského podmíněný z hlavní části dědictvím po letovské větvi Velharticů se také promítl do vytvoření šlechtické klientely, k níž roku 1415 patřil zeman Čeněk se sídlem na Černíkově (Sedláček 1935, 56). Část černíkovských statků ovšem náležela roku 1410 přímo k hradu Herštejnu, a to nejspíše v důsledku sňatku Jan Herštejnského s Vratkou z Pušperka.

Nový Herštejn za husitských válek

Po vypuknutí husitských válek nenalézáme Jana Herštejnského mezi těmi, kteří se přímo účastnili četných bojů mezi plzeňským landfrýdem a husitskými svazy. Blízkost husitských Domažlic patrně vedla pána na Novém Herštejnu k neutralitě, i když

jeho sousedé na Rýzmberku patřili k velmi aktivním příslušníkům katolické strany: Racek I. z Janovic padl na straně Zikmundově roku 1420 v bitvě u Vyšehradu, jeho syna Racka II. nalzáme roku 1424 v bavorských službách (Blau 1938, 42). Na počátku roku 1422 vystupuje Jan Herštejnský společně s Bavorem z Žinkov jako *uberman* v smírčím jednání mezi pražským husitským svazem a plzeňským landfrýdem, ukončené dohodou o příměří (Pekař 1933, 113). Roku 1423 se Janův syn Závíše píše seděním na Herštejně, ale v následujícím běhu husitských válek se nám Nový Herštejn a jeho držitelé takřka vytrácejí z písemných pramenů. Malým záchytným bodem je seznam přívrženců císaře Zikmunda a jejich hradů z léta roku 1427 (Bezold 1872, 165), kde u bratří Bedřicha a Hanuše Libštejnských z Kolovrat je vedle Krašova, Libštejna a Bezduřic uveden i Herštejn. S ohledem na pozdější události se na rozdíl od Sedláčka domnívám, že jde o Herštejn Nový, jehož držitelé se stali za neznámých okolností klienty Libštejnských Kolovratů. Z pozdějšího svědectví samotného Jana Herštejnského také zjišťujeme, že z Nového Herštejna nebyla do bitvy u Domažlic a Rýzmberka v roce 1431 vedena žádná válka s bavorskými sousedy. Toto tvrzení bavorské ani české prameny nijak nezpochybňují, navíc tento mírový postoj k Bavorsku zásadně ovlivňovala skutečnost, že Racek z Janovic na Rýzmberku byl najat do bavorských vojenských služeb.

Podle listiny datované 23. dubna 1433 na Českém Krumlově (Archiv města Plzně, stejnojmenný fond, odd. C – listiny cizí, inv. č. 830), kterou se Jan Herštejnský se syny Arnoštem a Vilémem zavazují k nadacím nepomuckému klášteru (2 kopy grošů ročně), klatovskému klášteru (1 kopy), švihovskému špitálu (1 kopy), zavlekovskému faráři (1 kopy) a kaplanovi tamtéž (1/2 kopy), se Herštejnstí také dostali do užší mocenské sféry Rožmberků. Přítomnost otce se syny až na vzdáleném Krumlově mohla být nejspíše podmíněna válečnou aktivitou husitů v Plzeňském kraji, kde v únoru toho roku stříbrský hejtman Přibík z Klenové a domažlický hejtman Jan Řitka z Bezdědic s dalšími dobyli hrad Lopatu, v jehož posádce byl také jistý Šlechta z Velhartic, blíže neznámý zchudlý příbuzný Herštejnských. Návštěva na Krumlově měla patrně za následek, že Janova syna Viléma nalzáme později ve službách Oldřicha z Rožmberka. Účast Herštejnských v závěrečných fázích husitských válek, hlavně při obléhání Plzně a v lipanské bitvě neznáme, ač by se dalo předpokládat, že sblížení s Oldřichem z Rožmberka vedlo zákonitě Jana a jeho syny do řad panské jednoty.

Války s Bavorsy po husitských válkách a dobytí Nového Herštejna v roce 1475

Teprve v srpnu roku 1434 se „Jan von Hirsenstein“ objevuje v listině stvrzující mír mezi knížetem Vilémem Bavorským a jeho českými opovědňíky (BOP, Lit. A, Pars I., f. 68). Vedle Jana Herštejnského se ještě jednalo o Janova blízkého souseda Racka Rýzmberského z Janovic, Ctibora z Volfštejna, Zdeňka Dršťku z Ronšperka, Pavlíka z Mutěná a domažlické Chody. Mír, který měl trvat do sv. Jiří roku 1435, pečtil se souhlasem obou stran císař Zikmund v Řezně a stanovil, že jednání mezi stranami se má konat 9. ledna 1435. Pokud by se strany na lednovém jednání nemohly dohodnout, stanovil císař Zikmund náhradní sročení ke svému dvoru na 27. března téhož roku. Na rubu mírové listiny je pro nás důležitá poznámka, že v záležitosti Jana Herštejnského má být jednáno s Hanušem z Kolovrat. V jeho službách se totiž na konci

husitských válek Jan Herštejnský nacházel. Služební vztah držitele Nového Herštejna k přednímu exponentovi Zikmundovy strany v Čechách nám může alespoň nepřímo napovědět, jaký politický a konfesijní postoj zaujímal Jan Herštejnský během husitských válek. Pán na Krašově Hanuš z Kolovrat patřil na počátku husitských válek k největším odpůrcům husitů a císař Zikmund mu za jeho věrnost zapsal královské hrady Točnick, Žebrák, Dobříš a klášter Plasy. V bojích, které vedl Hanuš z Kolovrat od roku 1420, husité neúspěšně obléhali v roce 1425 Točnick a Žebrák a vypálili vesnice na krašovském panství. Teprve v roce 1430, kdy táborsko-sirotčí vojsko oblehlo Libštejn, který držel Hanušův bratr Bedřich, uzavřeli Kolovratové s husity mír a slíbili poslušnost Prokopovi Holému. Za to si mohli ponechat své hrady Krašov a Libštejn. Bratři Hanuš a Bedřich Kolovratové pak bojovali na straně táborsko-sirotčích vojsk proti katolickému plzeňskému landfrýdu a účastnili se i porážky křížácké výpravy u Domažlic. Jan Herštejnský měl na pronásledování křížáků prchajících kolem hradu Rýzemberka do Kouby podle všeho také svůj podíl.

Geneze záští Jana Herštejnského s knížetem Vilémem Bavorským, který zastával důležitou úlohu ochránce bazilejského koncilu, byla buď podmíněna přestupem Hanuše z Kolovrat k straně Prokopa Holého, nebo spíše křížáckým tažením v srpnu roku 1431 do okolí Domažlic. Křížáci zde vyčkávali příchod husitského vojska někde v prostoru východně od Domažlic a přitom plenili a vypalovali pohraniční vesnice bez ohledu na to, zda patřily katolické či husitské vrchnosti (Blau 1938, 50). Mezi ně mohly patřit i Ruprechtice (dnes Oprechtice) nebo Božkov tvořící západní výspy novoherštejnského panství, vzdálené od Domažlic vzdušnou čarou pouhých 6 km. Jako plenitel panství Jana Herštejnského je uváděn koubský purkrabí Magenbuch, který zde ukořistil 30 krav, 10 koní a na 100 kusů ovcí, prasat a koz a vybral výpalné v celkové výši 108 kop grošů (BOP, Lit. A, Pars I., f.194). Počty uváděné v žalobě Jana Herštejnského jsou sice podezřele zaokrouhlené, ale charakter kořisti by nasvědčoval pro akci většího vojenského sboru rekvirujícího koně, dobytek a další potřeby v okupované oblasti. Magenbuchova obhajoba byla dosti chatrná: když tísněný nepříteli přitáhl pod hrad Nový Herštejn, mobilizoval prý Jan Herštejnský své ozbrojené síly a začal Magenbuchovy vojáky stíhat (BOP, Lit. A, Pars I., f.193). K tomu žalobce vysvětlil, že nevěděl o jaké vojáky jde. S Bavorů neměl údajně po léta žádná záští, a tak nečekal, že by mohl být od nich bez vyhlášení války napaden, navíc byl v akutním ohrožení od svých nejmenovaných domácích nepřátel.

Okolnosti Magenbuchova tažení k Novému Herštejnu tedy logicky zapadají do situace katastrofální porážky křížové výpravy u Domažlic v roce 1431. Křížáci z jihoněmeckých oblastí se soustřeďovali v Koubě, kde měl purkrabí Magenbuch důležité vojenské postavení jako nejvyšší velitel domobrany celého koubského úřadu. Při křížáckém plenění Domažlicka vyčkával tedy zřejmě Jan Herštejnský v ozbrojené pohotovosti na svém hradě a vzdor svému tvrzení, že nevěděl o jaké vojáky jde, muselo mu být jasné, že největší ohrožení ho čeká především od Bavorů, neboť s vojskem Prokopa Holého táhl k Domažlicím jeho zaměstnavatel a ochránce Hanuš z Kolovrat.

Jan Herštejnský z Velhartic zemřel nejspíše roku 1435 v poměrně vysokém stáří (přes 70 let) a zanechal ze své manželky Vratky z Pušperka syny Arnošta, Viléma, Půtu a Jana, který se píše roku 1446 na Zavelkově. Nejstarší Arnošt vstoupil jako jeho otec do služeb Hanuše z Kolovrat, který se po skončení husitských válek stává zástavním držitelem domažlického hradu a 11 chodských vesnic. Tím získalo novoherštejnské panství mocnou záštitu proti Bavorům, neboť Kolovratovo postavení za-

znamenává po bitvě u Lipan strmý politický vzestup k hodnostem místodržícího českého království, hejtmana Plzeňského kraje a hejtmana Pražských měst. V jednání s Bavorskem převzal Hanuš z Kolovrat starost o nároky synů zemřelého Jana Herštejnského na restituci škod způsobených koubským purkrabím Magenbuchem. V polovině března roku 1437 prodloužil císař Zikmund mír mezi západočeskými pány a bavorskými knížaty do konce srpna téhož roku, neboť Hanuš z Kolovrat se svými spojenci se nemohl dostavit na domluvené jednání do Kouby (BOP, f.81). Císař Zikmund tuto absenci omluvil probíhajícím českým stavovským sněmem a kníže Albrecht Bavorský na odklad jednání přistoupil. Po dalších diplomatických peripetích byl v Koubě uzavřen mezi Hanušem z Kolovrat a knížetem Albrechtem Bavorským tříletý mír až v dubnu roku 1440, který byl závazný i pro Arnošta Herštejnského a jeho bratry.⁶⁾ Ještě v rozvaze rádců knížete Albrechta z roku 1439 se uvažuje o trestném tažení proti nepacifikovatelnému Rackovi Rýzmberskému a „tomu z Herštejna“, který podle mínění bavorských rádců poskytoval svému nepokojnému sousedovi na Rýzंबरce nějakou podporu (BOP, Lit. A, Pars I., f.150), ale po uzavření koubského míru mizí jméno Arnošta Herštejnského a jeho bratrů na více než deset let z bavorských stížností. To je i nepřímým svědectvím o tom, že Arnošt dosáhl v Koubě nějaké restituce za škody způsobené Magenbuchem.

Probavorská politika Hanuše z Kolovrat, kterou sledoval i Arnošt Herštejnský, znamenala pro poddané novoherštejnského panství jistě blahodárny stav zotavení z následků dvacetiletého válčení, na druhé straně neumožňovala klientská závislost držitelům Nového Herštejna žádný významný mocenský vzestup. Ani v Plzeňském kraji nepronikl Arnošt Herštejnský mezi regionální politickou elitu. Když v dubnu roku 1445 uzavírá Plzeňský kraj na čele s hejtmany Hanušem z Kolovrat, Hynkem Krušinou ze Švamberka a Burianem z Gutštejna mírovou smlouvu s Albrechtem Bavorským (BOP, Lit. B, Pars II., f.33), nenalzáme mezi osmičlennou landfrýdní radou ani jedno jméno erbu červené koruny, ač by sem podle rodové starobylosti rozhodně patřilo.

Charakter klientských služeb rodu Herštejnských z Velhartic naznačuje nabídka Hanuše z Kolovrat knížeti Albrechtovi Bavorskému několik měsíců po uzavření mírové smlouvy s plzeňským landfrýdem.⁷⁾ Pro případ války nabízí Kolovrat vévodovi naverbování nejméně 600 jízdních a 1000 pěších žoldnéřů, k tomu dva nebo tři vozmistry k šikování vozové hradby, kteří jsou podle obecného mínění nejlepší v Čechách. O válečných službách Hanuše z Kolovrat a jeho šlechtické klientely v Bavorsku nemáme ovšem žádné zprávy, ale víme, že týž Kolovrat uzavřel v lednu 1447 žoldnéřskou smlouvu s kurfiřtem Fridrichem Saským. Podle této smlouvy měl Kolovrat najmout 200 jízdních a 300 pěších žoldnéřů (Urbánek 1918, 194), a tak můžeme Arnošta Herštejnského v této době nejspíše hledat na saských bojištích v dynastické válce knížecího rodu Wettinů.

Racek Rýzmberský z Janovic válčil s Bavory až do počátku 50. let a jedno z odvetných bavorských tažení postihlo zřejmě i novoherštejnské panství. Koncem srpna roku 1451 žádal hejtman Plzeňského kraje Hynek Krušina ze Švamberka a Hanuš z Kolovrat knížete Albrechta Bavorského, aby při válce s Rackem Rýzmberským bylo šetřeno zboží neutrálů Arnošta Herštejnského, Jana Vyrka z Rýzंबरka na

⁶⁾ Nedatovaný koncept smlouvy BOP, f.179. Podle listiny knížete Albrechta z 15. 3. 1440 (tamtéž, f.183) mělo dojít k setkání v Koubě 3. 4. t.r. a mírová smlouva tedy byla uzavřena týž den nebo krátce poté.

⁷⁾ Dopis Kolovratuv vicedomovi Dol. Bavorska Albrechtu Nothaftovi datovaný 29. 9. 1445 v Plzni, opis z mnichovského archivu v muzejním diplomatáři bez uvedení bližší signatury.

Úsilově a Jana z Volfštejna. Tyto stížnosti byly podle všeho bavorskou stranou respektovány, neboť místodržící vévody Ludvíka Landshutského psali na počátku září roku 1451 Albrechtovi Bavorskému, že přikázali hejtmanům společného vojska chystajícího se v Koubě na válečné tažení do českého pohraničí, aby v žádném případě nenapadali Herštejnského a jiné příslušníky české šlechty, kteří nejsou s knížetem Ludvíkem v otevřeném záští. Tento zákaz ovšem nebyl po chuti bavorskému hejtmanovi v Kötzingu Jorgu Heurausovi, který byl přesvědčen, že Arnošt Herštejnský a Jan Výrek tajně půjčují své roty Rackovi Rýzmberskému k vpádům do Bavorska. Na základě Heurausových žalob intervenovali na počátku října téhož roku vévodové Albrecht Bavorský a Ludvík Landshutský u hejtmana Hynka Krušiny ze Švamberka a dalších příslušníků plzeňského landfrýdu, že Arnošt Herštejnský, Výrek a Volfštejn neustále podporují Racka Rýzmberského a Oldřicha z Janovic v jejich záští proti Bavorsku a hrozili mocenským zákrokem (KAA 229, f. 245 – 246). Ten skutečně přišel o Vánocích roku 1452, kdy Bavoři pronikli do prostoru mezi Domažlicemi a Rýzmberkem. Z vesnic napadených pálením a pleněním jsou jmenovány Zahořany, Škaňov (zaniklá, Rožmberský 1980, 103), Sedlice a Kout (KAA 229, f. 91) v těsném sousedství vesnic novoherštejnského panství. Hrad Nový Herštejn vzdálený od napadeného Koutu pouhé 4 km, resp. jeho příslušenství však tentokrát pustošeno nebylo. Vysvětluje to z obšírné žaloby Jindřicha Libštejnského z Kolovrat (KAA 229, f. 93 ad.), nového zástavního pána Domažlic, který do poslední ovečky vyčíslil škody způsobené bavorským vpádem. Poněvadž v této žalobě jsou zmiňováni i poškození členové kolovratské šlechtické klientely a o Arnoštovi Herštejnském se zde nepíše, je zřejmé, že Bavoři respektovali hranice novoherštejnského panství. Zde je třeba podotknout, že Jindřich z Kolovrat na Domažlicích v sledované době patřil mezi placené služebníky vévody Albrechta Bavorského a napadení jeho poddaných bylo způsobeno špatnou informovaností bavorských hejtmanů. V prosinci roku 1451 prodloužil Kolovrat svou služební smlouvu s bavorskými vévody Albrechtem a Ludvíkem na dalších 5 let s ročním žoldem 600 zl. rýn. (UrB, s.25) a je nasnadě, že Arnošt Herštejnský se musel podřídit kolovratské probavorské politice. Když Racek Rýzmberský obnovil na jaře roku 1452 svou válku do bavorského pohraničí, vytáhli proti němu Jindřich Kolovrat společně se zástavním držitelem furthského Winkelu Přibíkem Klenovským a donutili ho k uzavření míru. Při pacifikaci Racka Rýzmberského byl poničen hrad Rýzmberek s městečkem Kdyní a Racek se musel zavázat, že tato svá sídla už nebude opevňovat. Je málo pravděpodobné, že by se Arnošt Herštejnský nějakým způsobem nepodílel na Kolovratově tažení, které mu přinášelo perspektivu, že hrad Nový Herštejn vystoupí ze stínu Rýzmberka a převezme jeho úlohu hlavního strážce Všerubského průsmyku. K takovému mocenskému zvratu však nakonec nedošlo, neboť Domažličtí se vykoupili ze zástavy Jindřicha z Kolovrat už v roce 1454 a zemský gubernátor Jiří z Poděbrad projevoval Rackovi Rýzmberskému svoji přízeň a dokonce po svém zvolení českým králem svěřil Rackovi domažlické purkrabství.

S nastoupením Ladislava Pohrobka na český trůn souvisely rozsáhlé majetkové revize, do kterých se vcelku úspěšně synové Jana Herštejnského zapojili, ač ne bez vzájemných sporů. V roce 1455 získal Vilém královskou donací věnnou část zavlekovského zboží po zemřelé vdově Buška Letovského z Velhartic čítající podíly z 9 vesnic, ale proti tomu protestovali Vilémovi bratři Arnošt a Půta (AČ 37, 1170 ad.). Pokus Vilémův odstrčit své bratry od značné části rodového dědictví souvisel zřejmě s rožmberskou protekcí, neboť Viléma v letech 1454 a 1456 nalézáme společ-

ně se zlatokorunským a vyšebrodským opatem na Českém Krumlově jako svědka stvrzujícího pravost různých privilegií a donací císařů Karla IV. a Zikmunda pro Rožmberky (LR. 372 ad.), které byly moderními historiky odhaleny jako falza. Spor o zavlekovské dědictví byl s konečnou platností rozhodnut králem Jiřím až v roce 1463, kdy byla donace Pohrobkova revidována a Arnoštovi a Půtovi byly přiznány dědické podíly. Pokus Arnoštův získat les Kouřim na východních hranicích herštejnského panství z odúmrti po rodu vladyků z Ústupenic na Pušperku a Polyni byl neúspěšný, naopak v roce 1463 získal Arnošt rozhodnutím dvorského soudu spornou ves Zbraslav u Žlutic proti nejvyššímu mincmistrovi Janovi Caltovi z Kamenné Hory.

Náhlé zmizení bratří Arnošta, Viléma a Půty z dějin hradu Nového Herštejna po roce 1465 nápadně synchronizuje s propuknutím válek Jiřího z Poděbrad se Zelenohorskou jednotou a útoky křižáků na bavorské hranici. Protože protektory bratří Herštejnských, pány z Rožmberka a Kolovrat, zpočátku mezi členy odbojné Zelenohorské jednoty nenalzáme, připadá v úvahu hlavně možnost, že držitelé velmi exponovaného pohraničního hradu zahynuli v bojích s Bavory. Prokop Lupáč připomíná ve svém historickém kalendáři bitvu s bavorskými křižáky 22. září 1466 u Domažlic na lokalitě „Křižovatice“ (Kalendář hist., 822), ale ani další tuhé boje s německými křižáky hlavně v prostoru Nýrska v letech 1467 – 1469 se nejspíše neobešly bez účasti bratří Herštejnských. Připomínám tuto skutečnost hlavně proto, že následující období na Novém Herštejně pod vládou Jana Herštejnského, jehož genealogická souvislost s bratry Arnoštem, Vilémem a Půtou je nejasná, se nesla ve znamení nesmiřitelného rodového záští s bavorskou pohraniční šlechtou.

Osudovým údobím funkční existence hradu Nového Herštejna se stala 70. léta 15. století, kdy se Jan Herštejnský z Velhartic zapletl do tzv. bocklerské války v Bavorsku mezi knížetem Albrechtem IV. a opoziční dolnobavorskou šlechtou.⁸¹ V roce 1466 vznikl rytířský spolek sdružující více než 40 bavorských a hornofalckých šlechticů, který v ustavujícím dokumentu vyhlásil za svůj cíl boj proti husitským kacířům (TM. Lit. K, f. 342/19). *Gesellschaft von Eingeurn* neboli Společnost Jednorozce, jak se podle přijatého znaku bájněho zvířete rytířský spolek oficiálně nazýval, měl však ještě další politické cíle, které ovšem ve svém ustavujícím dokumentu neuvedl, na prvním místě boj proti centralizační politice knížete Albrechta IV. Erbovní znamení jednorozce, které byli členové spolku povinni na svém oděvu nosit, bylo z heraldického nepochopení považováno za kozla (der Bock) a odtud i běžný název jeho členů bockleři.

Vévoda Albrecht IV. velmi brzy prohlédl nebezpečné opoziční tendence bocklerů a se souhlasem císaře Fridricha III. Habsburského jejich spolek v roce 1467 zakázal, ustavující listinu veřejně před sezvanými členy spolku roztrhal a signatářům vrátil jejich pečeti. Tímto aktem rytířský spolek Jednorozce oficiálně zanikl, ale část opozice vedená dolnobavorským dědičným hofmistrem Hansem ml. z Degenberga a dědičným maršálkem Hansem z Nussberga nehodlala složit zbraně. Její pokračující spory s Albrechtem IV. přerostly nakonec v roce 1468 v již zmíněnou bocklerskou válku. Na přelomu let 1468/9 podnikl vévoda Albrecht za pomoci svého příbuzného Ludvíka Landshutského zv. Bohatý, vladaře v sousedním knížectví Bayern-Landshut, trestné tažení proti hradům nesmiřitelných bocklerů situovaných vesměs na česko-bavorském pomezí a většinu z nich dobyl (Degenbergům Saldenburg, Altnussberg, Weissenstein a Degenberg, Nussbergům Kollnburg a Neunussberg), některé dal i rozbořit.

⁸¹ Literatura o bocklerské válce je dosti rozsáhlá. Naposled zhodnotil události bocklerské války A. Zeitler (1989), kde jsou i odkazy na starší literaturu.

Tažení bavorských knížat proti bocklerským hradům bylo více než válkou spíše přehlídkou vysoké účinnosti obléhací artilerie, kterou měly brzo pocítit i některé české hrady. K dokreslení ničivé efektivity obléhací dělostřelby postačí příklad degenbergského Saldenburgu, hradu masivního donjonového typu, který byl do osudného 4. prosince roku 1468 považován za nedobytný. Krátce poté, co se saldenburgská posádka seznámila s dosud nevídanou brizancí knížecích děl, která podobna malému zemětřesení otrásla hradem a vylamovala obrovské kusy zdiva z donjonu, vydala bez dalšího odporu hrad obléhatelům.

Rychlému zhroucení bocklerského odboje lze vedle vyspělosti nově vyvinuté obléhací artilerie přičíst i selhání příslibené české pomoci, kterou bockleři marně očekávali. Mezi těmi, kteří měli hájit Saldenburg a další fortifikace Degenbergů a Nussbergů, měl s ohledem na další vývoj situace zřejmě být i Jan Herštejnský z Velhartic. Zdá se však, že čeští spojenci bocklerů byli zaskočeni bleskovým dobytím hlavních hnízd odporu stejně jako bockleři samotní. Předáci odboje Hans Degenberg a Hans Nussberg uprchli do Čech a Degenberg pečetil svůj opovědný list Albrechtovi Bavorskému na sídle johanitského velkopřevora ve Strakonících (Zeitler 1989, 22).

Bocklerské emigraci se podařilo v západočeském pohraničí získat na svou stranu mocenskou katolickou elitu, což nijak nebránilo Albrechtovi Bavorskému v tom, aby nad uprchlými bocklery pro spojení s českými kacíři dal vyhlásit církevní klatbu. Vedle strakonického velkopřevora Jana ze Švamberka a dalších příslušníků erbu labutě se za bocklery podle zpráv bavorské špionáže postavili i Gutštejnové, Ronšperkové a další, údajně celkem 12 českých katolických pánů, kteří se chystali proti Albrechtovi zahájit válku (Palacký 1896, 547, pozn. 435). Z toho důvodu také tito členové odbojné Zelenohorské jednoty uzavřeli příměří s králem Jiřím z Poděbrad, aby se mohli plně věnovat válce proti Albrechtovi IV. Nás bude zajímat především zpráva štrubinského rentmistra z 6. května 1470, ve které vysoký knížecí úředník oznamuje svému zeměpánovi, že s Ronšperky, Švamberky a Gutštejnny se proti Bavorsku spojil falckrabí Ota II. Mosbašský zásobující válečnými potřebami hrad Herštejn (Hirstein), na který se uchýlil jeden z hlavních rebelů Hans Nussberg. Údajně měl Nussberg v Praze naverbováno 5 – 6000 mužů k válce proti Albrechtovi IV. (Palacký 1896, 548, pozn. 435).

Nejen z důvodů vojensko-strategických se domnívám, že zmiňovaný Hirstein nemůže být Starým Herštejnem situovaným naproti hornofalckému Waldmünchenu, ale Nový Herštejn u Kdyně. Relativně malý Starý Herštejn tisíci se na úzkém skalním ostrohu nemohl v žádném případě splňovat nároky na ubytování početnější posádky, zatímco Nový Herštejn představuje typický posádkový hrad s rozsáhlými stáji podél hradeb. Tento předpoklad lze konfrontovat s půdorysným řešením hradu Preitensteina alias Nečtin, který Durdík (1995, 233) označuje jako „opevněná kasárna“. Nový Herštejn má podobný trojúhelníkový půdorys jako Preitenstein o stranách cca 3x 100 m, resp. 2x 100 m + 60 m + 40 m, chceme-li vzít v úvahu lomení východní obvodové hradby. Tím Nový Herštejn převyšuje nečtinský hrad na každé straně o 10 – 30 m, má však navíc uvnitř hradeb situovaný zhruba čtvercový donjon o straně 16,6 m. Dalším důvodem ve prospěch Nového Herštejna jako jednoho z opěrných bodů bocklerského odboje jsou následující osudy jeho držitele Jana Herštejnského z Velhartic, pro kterého se stal tvrdý střet s bavorskou knížecí mocí klíčovým existenčním traumatem, jehož následky velmi těžce nesli i Janovi synové.

Řezenský kronikář Gemeiner (1800 – 1824, 471) uvádí k roku 1470, že z neznámých důvodů vypověděli čeští katoličtí páni z Rožmberka, Šternberka, Švamberka

a Dobrohost z Ronšperka bavorskému vévodovi Albrechtovi válku, ale casus belli odhaluje dobře informovaný současník událostí dr. Mayr. Tento přední diplomat a rádce bavorských knížat oznamuje koncem července zmíněného roku témuž vévodovi, že mnoho pánů z Čech, Rakouska, Korutan, Krajiny a Uher se spojilo s Hansem Degenbergem a chystá se k válečnému tažení proti bavorským vévodům.⁹⁾ Vedle císaře Fridricha III. měl této protibavorské koalici krýt záda i český král Jiří, což dosvědčují i české prameny.

Nový obrat ve vztazích Jiřího z Poděbrad k falckrabímu Otovi, který ještě v roce 1468 vedl s hornofalckými Pluhy křížáckou válku do Čech, máme potvrzen z panovníkova nařízení do Domažlic z poloviny června roku 1470. V něm král na adresu městské rady doslova uvádí: „Vzneseno jest na nás, že by někteří tu v městě vašem leželi, úmysl majíc poddaným a lidem vysoce urozeného falckrabie s Rýna překážeti, a on proti nám i našim u pokoji sě zachovává. I protož vám příkazujem, abyšte vy lidem jmenovaného falckrabie nepřekáželi ani překážeti dopůšťeli, a jsúli kteří takoví ležáci u vás, ježto by poddaným a lidem falckrabovým chtěli překážeti, mluvtež s nimi, ať toho nečinie, aniž jim toho dopůšťeje.“ (AČ 5. 305) Následovně panovník vytýká Domažlickým, že nevytáhli na pomoc královskému vojsku k Českým Budějovicím a zbytečně se v této věci potazovali u nejvyššího královského hofmistra Lva z Rožmitálu. Nepochota Domažlických k válečnému tažení je částečně vysvětlitelná nepřehledností válečné situace a dokonalým zmatením městské rady. Ta jistě v dobré víře chystala nějakou pomstu nenáviděným hornofalckým křížákům v čele s Otou Mosbašským a Pluhy z Rabštejna a náhle se dovídá, že má své vojenské síly poslat někam do jižních Čech a nechat hranici proti svým letitým nepřátelům odkrytou. Nicméně král si musel být neutralitou falckrabího Oty a západočeských členů Zelenohorské jednoty dostatečně jist, když povolával na jihočeské bojiště vojenské síly z města představujícího jeden z jeho nejvýznamnějších strategických bodů na hornofalcké hranici.

Přes varovné zprávy o velkém verbování protibavorské koalice v Čechách se nakonec vpád několikatisícového vojska do Bavorska nikde nepotvrzuje. K zmírnění válečného napětí přispěl nakonec Hans Nussberg sám, když už během června přistoupil na jednání s vévodou Albrechtem, které se mělo uskutečnit 1. září 1470 v Řezně nebo v Koubě. Restituce dobytých statků Hansovu bratranci a spolurebelovi Konrádovi Nussbergovi, uskutečněná již v únoru téhož roku, dostatečně naznačovala, že tváří v tvář hrozivé protibavorské koalici je vévoda Albrecht ochoten k dříve nemyslitelným kompromisům. V těchto souvislostech nabýval hrad Nový Herštejn jako nebezpečné útočiště bocklerské emigrace dosud nebyvalého významu v česko-bavorských vztazích, ale Jan Herštejnský z Velhartic se tím velmi nepříznivě zapsal u knížete, který si dobře zapamatoval předního *fedrovníka* svých opovředných nepřátel.

Zářijová jednání s Hansem Nussbergem nevedla k významnějšímu sblížení stanovisek a nebezpečí českého napadení se stalo v říjnu 1470 opět velmi akutní. Vévoda Albrecht 23. t. m. vydal celozemské nařízení všem duchovním i světským vrchnostem odvolávající se na papežskou bulu o válce proti českým kacířům. Podle Albrechtova mandátu měly být na různých místech v knížectví vystaveny truhly k vybírání peněz, které měly být použity výhradně na obranu proti kacířům (BL VIII., 8). Ač motivace válečných opatření byla bavorským stavům prezentována jako záležitost výlučně konfesionální, bylo zjasněným zřejmé, že jde především o přípravu na válku

⁹⁾ Dopis Mayrův z 30. července 1470 v opise z mnichovského archivu bez bližší signatury v dipl. Arch. Nár. muzea.

s katolickými českými pány, falckrabím Otou Mosbašským a dalšími spojenci bocklerkové emigrace. o jejichž konverzi k utrakvismu není přirozeně nikde zmínka.

Zprávy bavorské špionáže o zbrojení v českém pohraničí přiměly vévodu Albrechta IV. Bavorského, aby vzdor nastupující zimě vyhlásil mobilizaci v štrubinském údělu hraničícím s Čechami v úseku od Dreiwappen u Furth i. Wald k Roklanu koncem listopadu roku 1471 (BL X., 15 – 17). Týkala se vedle purkrabích zeměpanských hradů i jedenácti měst. Domobrana měla být podle vévodova rozkazu připravena k bojovému nasazení s artilerií, 30 válečnými vozy, stovkou pavězníků a 750 střelců z ručnic a kuší. Celkem měli mít purkrabí knížecích hradů k dispozici asi 1300 mužů ve zbrani, u měst není počet uveden, ale jistě byl srovnatelný s hradním, takže Albrecht IV. mohl mít v pohotovosti dobře 3000 mužů domobrany.

Pohraniční válka však vypukla s plnou silou až v červnu roku 1472, kdy Bavoři dobyli a vypálili hrad Pajrek střežící nýrskou silnici a odvěkli do zajetí jednoho z členů rodu Pajreckých z Janovic (Sedláček 1935, 134). Na pražském dvoře způsobila tato zpráva značné rozhořčení a král Vladislav Jagellonský vybídl radu města Klattov, aby se zajatce ujala. Podivné na celé záležitosti bylo, že kníže Albrecht IV. se od dobytí Pajreka distancoval s tím, že jistý Prackendorfer, který velel tažení do českého pohraničí, není jeho poddaný. Bavorské zamlžování pravého stavu věcí však prozrazují vlastní zemské desky knížete Albrechta z inkriminované doby, kde jsou uvedeni Georg, Albrecht a Zikmund Prackendorferové jako držitelé Siegensteinu (BL XV., 437). Hlavním původcem dobytí Pajreka pak bude nejspíše Zikmund, který byl rychtářem knížecího místodržícího (vicedoma) ve Štrubíně (Straubing) Hanse Štaufa (BL XV., 437).¹⁰⁰ Lavírování Albrechta IV. nepochybně souviselo s červencovým jednáním o česko-bavorskou dědičnou mírovou smlouvu, o kterou bavorský kníže velice stál. Tato smlouva byla skutečně 19. června 1472 v Praze uzavřena (BOP, Lit. K. Pars X.) a Albrecht IV. se tak stal prvním říšským knížetem, který s *králem kacířů* Vladislavem Jagellonským uzavřel mírovou smlouvu a vlastně de facto uznal římskou kurií proskribovaného panovníka za legitimního nositele svatováclavské koruny.

Přes zmíněná mírová jednání zbrojili čeští válečníci už v první polovině července v Domažlicích (AČ 8, 93), údajně proti Albrechtovu příbuznému knížeti Ludvíkovi Landshutskému, nejbohatšímu členu rodu Wittelsbachů, jehož knížectví sousedilo s Čechami v poměrně krátkém úseku mezi horami Roklanem a Luzným. Jednalo se tu zřejmě o lest proti lsti, neboť jedním ze tří hlavních vůdců tažení byl Oldřich Vlach z Malovic, královský hejtman v Sušici. Jeho přesun do Domažlic prozrazoval, že tažení je plánováno nikoliv do landshutského knížectví, ale do štrubinského údělu Albrechta IV. Dalším významným českým vojevůdcem byl proslulý pan Lev z Rožmitálu, bratr královny-vdovy Johany a nejvyšší hofmistr, a trojici hlavních iniciátorů tažení do Bavorska doplňoval ostřílený válečník Jindřich Roubík z Hlavatec. Soudím, že držitel hradu Nového Herštejna položeného nedaleko Domažlic a poskytujícího prostor pro větší jízdní posádku nemohl na této výpravě chybět. Zde je třeba poznamenat, že páni Herštejnští z Velhartic vzhledem k položení svého hlavního sídla zachovávali vždy velmi přátelské vztahy k zástavním držitelům domažlického hradu a Chodů. Po Hanušovi a Jindřichovi z Kolovrat a dalších se stali roku 1469 držiteli domažlického panství páni z Rožmitálu, z nichž Lev byl svým sňatkem s Kolovraty blíže spřízněn a zřejmě bratry Herštejnské z Velhartic převzal do své klientely.

¹⁰⁰ Zikmunda Prackendorfera uvádí k počátku 70. let jako rychtáře v štaufovském Berazhausenu Böhaimb (1865, 282). Blau (1938, 60) bez udání pramene označuje Prackendorfera „von Lichtenegg“, tedy z hradu položeného nedaleko Furthu, ale v té době měli být majiteli Lichtenecku Satlpognárové.

Lev z Rožmitálu měl naverbováno podle bavorských zpráv 600 jízdních a 1500 pěších, s kterými na počátku srpna pronikl k městu Koubě a vypálil její předměstí. poté táhl údolím Řezné a dobyl Zwiesel, který Albrecht IV. Degenbergovi odňal (Weisstanner 1939, 205). Čechové zpustošili nejvíce vesnice koubského a kötztingského purkrabství a dobyli zde i několik hradů. Český vpád však v některých místech narazil na zformovanou bavorskou obranu, neboť Albrecht IV. nařídil už koncem května mobilizaci štrubinského údělu a 3. srpna vyšlo znovu nařízení k branné pohotovosti. Svědectvím tvrdého bavorského odporu je zpráva helfenburgského purkrabího jeho vrchnosti z 5. srpna, kde se uvádí: „...žeť sú již všickni přitáhli a jedvy z Němec utáhli. že nejsú poraženi. A s tím Roubík a Vlach stěží táhnou do Prahy a jak slyším. stroj se opět tam z Prahy.“ (AČ 8, 96).

Úmysl českých válečníků zopakovat vpád do bavorského pohraničí potvrzuje další mobilizační nařízení Albrechta IV. na 11. srpen (BL X., 19). Druhý český vpád však přišel až v říjnu, kdy bavorští zpravodajové hlásili soustředování velkého počtu ozbrojenců – v Horšovském Týně Dobrohostů z Ronšperka, Novém Herštejně a Úsilově Výrků z Rýzemberka (KAA 231). Do Horšovského Týna také dorazil Bohuslav ze Švamberka údajně s 2000 rejtary a 5000 pěšími. Bavorským zpravodajům se nepodařilo zjistit, kolik naverbovali Herštejnský, Dobrohost a Výrkové, ale věděli, že tito čeští válečníci jsou ve službách falekrabího Oty II. Mosbašského, který byl hlavní podporou odboje nesmiřitelného bocklera Hanse z Degenberga proti Albrechtovi IV.

Rozsah letních a podzimních válečných operací, kdy čeští válečníci napadli mimo jiné panství Waldauerů východně od Weidenu (ChA, 7. září 1472) náležejícího Ludvíkovi Landshutskému se nám vytrácí v nedostatku pramenů, ale účast Jana Herštejnského na pustošení bavorského pohraničí měla mít pro hrad Nový Herštejn a jeho držitele osudné následky. Předehrou k tomu bylo dobytí hradu Pušperka, vzdáleného pouhých 7 km severovýchodně od Nového Herštejna. Na zchátralém Pušperku se v tu dobu usídlil Břeněk z Ronšperka, který začal hrad silně opevňovat (Sedláček 1935, 44). Nového držitele Pušperka najal do svých vojenských služeb Albrecht IV.¹¹⁾ a tím pušperská posádka představovala nebezpečné válečné a špionážní centrum v zázemí Nového Herštejna, na který se uchýlovali odbojní bockleři. Jan Herštejnský však našel významnou pomoc na Klatovsku, odkud řada drobných zemanů (Otík a Mikuláš ze Stropčic, Příbramský z Blíživa, Hrádecký z Hrádku) zaslala Albrechtovi IV. své opovědné listy (BH s přibližnou datací cca 1475). Pro likvidaci bavorského opěrného bodu se však ukázala rozhodující účast města Klatov, jehož oddíly 17. června 1473 Pušperk dobyly a rozbořily.¹²⁾ Nepochybně se této akce ochotně účastnil i Jan z Herštejna se svou hradní posádkou.

V říjnu téhož roku uzavřel Albrecht IV. s některými českými opovědníky příměří. Nepatřili mezi ně Výrkové z Rýzemberka na Úsilově, blízcí sousedé Jana Herštejnského, proti kterým v listopadu 1473 vytáhl knížecí hejtman Wolfgang Waldekar.¹³⁾ Bavorští napadli a vypálili Úsilov, Černíkov, Vílov, Smržovice a patrně i další sídelní aglomerace Výrků v těsném sousedství novoherštejnského panství a zdá se málo pravděpodobné, že by tímto tažením nebylo postiženo i zboží Jana Herštejnského.

¹¹⁾ Vztah Břeňka z Ronšperka na Hlohovce a Pušperku ke knížeti Albrechtovi prozrazuje jeho dopis témuž knížeti z 25. dubna 1475 (Dopisy bavorské v AČ 1, 326), kde se Břeněk označuje jako poslušný služebník knížete a slibuje ukončit zášť s falekrabím Otou II.

¹²⁾ Sedláček sice klade dobytí Pušperka do r.1475, ale je třeba souhlasit s datací J. Vančury (1927, 254), která je opřena o klatovské letopisné záznamy mě neznámé.

¹³⁾ Waldekarovo tažení lze částečně rekonstruovat ze stížností Heřmana Janovského z Janovic v BOP (Lit.L., Pars XI. z r.1503), kde jsou zachyceny bavorské vpády v letech 1467 – 1478.

V lednu následujícího roku přistoupil na mír s Albrechtem IV. vůdce odbojných bocklerů Hans z Degenberga, kterému byla vrácena jeho konfiskovaná panství a hrady Altnussberg, Weissenstein, Degenberg a Zwiesel (Penzkofer 1968, 384), čímž byla definitivně ukončena bocklerská válka, v které se Jan Herštejnský velmi významně angažoval. Váleční spojenci Degenbergovi – falekrabí Ota II., Bohuslav ze Švamberka a Dobrohost z Ronšperka – také ukončili svou válku s Albrechtem IV., zatímco Jan Herštejnský nikoliv. Důležitý v tomto směru byl sjezd krajů Plzeňského (hejtman Bohuslav ze Švamberka), Prácheňského (Lev z Rožmitálu) a Podbrdského (Zdeslav ze Šternberka) v dubnu roku 1474 (AČ 4, 476 – 478), na kterém bylo usneseno dodržovat tříletý mír mezi králi Matyášem Korvínem a Vladislavem Jagellonským. Mezi sjezdovými imperativy je vedle dodržování svobody silnic, stíhání silničních lupičů a dalších ustanovení také stanoven zákaz soukromých válek do německých zemí. Na usnesení, které v Plzni vedle zmíněných krajských hejtmanů pečetili i Nachval a Jindřich Výrkové z Rýzemberka a Dobrohost z Ronšperka, bývalí opovědníci Albrechta IV., jméno Jana Herštejnského nenalzáme. Také krátce po krajském sjezdu se hrad Nový Herštejn stává prokazatelně útočištěm silničních lupičů, jak dosvědčuje korespondence krále Vladislava s braniborským kurfiřtem Albrechtem Achillem (Priebatsch 1894, 705 a 711).

V polovině června roku 1474 si totiž stěžoval český král zmíněnému kurfiřtovi, že dva pražští měšťané byli oloupeni u hornofranckého města Schnabelwaidu o 650 zlatých rýnských. Komunikace, na které byla loupež spáchána, byla v glejtovní ochraně Albrechta Achilla a král Vladislav proto žádal od braniborského kurfiřta odškodnění oloupených měšťanů. Kurfiřt dal záležitost vyšetřit a 10. září téhož roku sděloval králi, že pachatelem loupeže u Schnabelwaidu byl kurfiřtův opovědný nepřítel Fritz Frantz, který se nyní se svými kumpány zdržuje v českém pohraničí, jmenovitě v Boru (u Tachova). Na svém glejtsmanovi neshledal kurfiřt žádnou vinu a odmítal odškodnění nahradit. Při svém pátrání však kurfiřt také zjistil, že dotčený opovědník a lupič se vedle švamberského Boru také zdržuje na Novém Herštejně, a proto u vlastníka hradu rozhořčeně intervenoval. Odpověď Jana Herštejnského z 21. září je plná pýchy, která v tomto případě předcházela pád o pouhý týden. Je urozeným pánem České koruny a nikoliv kurfiřtovým služebníkem – odpovídá Jan Herštejnský velmi sebevědomě na kurfiřtovy výtky –, a tím i oprávněn podle svého uvážení kohokoliv obhajovat. Navíc obviněný Fritz Frantz v tom čase podle Jana Herštejnského na Novém Herštejně nebyl momentálně přítomen. Pán našeho hradu tedy ani netajil, že přechovává na svém sídle kurfiřtova opovědníka, který byl stíhán nejen pro oloupení pražských měšťanů, ale také pro zemské škůdcovství v kurfiřtově knížectví. Nejspíše můžeme předpokládat, že opovědníka Frantze a jeho lupičskou rotu si Jan Herštejnský najal k vpádům do bavorského pohraničí, což ovšem v tomto případě nezůstalo bez náležitěho trestu.

Příliš sebevědomý pán na Novém Herštejně podcenil nebezpečí bavorské odvety, což se mu stalo velmi osudným. Necelých půl roku po plzeňském krajském sjezdu – koncem září roku 1474 – vytáhli Bavoři pod vedením štrubinského vrchního rychtáře Hanse Satlpognára z Lichtenecku po nýrské silnici k Novému Herštejnu. Obejít střezný Všerubský průsmyk a postupovat přes Nýrsko jim umožnila nedávná násilná pacifikace hradu Pajreka a neutralita držitele pohraničního bystřicko-janovického panství Oldřicha Janovského z Janovic, kterému ale Bavoři uloupili v Petrovicích nad Úhlavou více než 50 kusů dobytka a bravu. Překvapení Jana Herštejnského bylo do-

konalé, neboť byl na Novém Herštejně nebo v jeho blízkosti zajat, aniž měl možnost se bránit. Za vzácného zajatce intervenovali jeho bývalí spolubojovníci Dobrohost z Ronšperka a krajský hejtman Bohuslav ze Švamberka, kteří zprostředkovali v lednu roku 1475 příměří s Albrechtem IV. do počátku března téhož roku a dosáhli propuštění Jana Herštejnského na revers. Ten však svůj závazek dostavit se po vypršení příměří do Štrubiny nesplnil a krátce po propuštění obnovil své zášti paličstvím, zájímáním a kořistěním v bavorském pohraničí. Spoléhal přitom zřejmě na Zdeňka ze Šternberka, od května roku 1473 nového zástavního pána domažlického panství, do jehož služeb vstoupil. Nelze zjistit, zda obnovená válka do Bavorska byla vedena s vědomím a souhlasem Šternberkovým, nicméně osobnost tohoto náčelníka českých korvínovců titulujícího se „ředitel království českého“ snad podněcovala u jeho služebníka Jana Herštejnského výbojně choutky neodpovídající jeho válečnickým možnostem a schopnostem.

Když bavorské stížnosti u Šternberkových purkrabí na Domažlicích a Zelené Hoře nepřinesly žádoucí účinek – což by spíše potvrzovalo, že Šternberk zášti z Nového Herštejna proti Bavorsku přinejmenším toleroval –, vytáhli začátkem února Bavoři opět proti hlavnímu sídlu svého opovědníka, které dobyli, a Jana Herštejnského opět zajali, tentokrát s celou rodinou. Šternberk reagoval na tento zákrok proti jeho klientovi okamžitě po zjištění a vyslal k bavorské posádce okupující dobytý Herštejn své hejtmany z Domažlic a Zelené Hory s rezolutní žádostí o vydání hradu s tím, že z Nového Herštejna se už nebudou do Bavorska činit škody. Bavoři však již měli s tímto ujišťováním své zkušenosti a než opustili dobytý hrad rozvalili jeho hrady, rozbořili věže a sídlo zapálili. Šternberk si v polovině února stěžoval vévodovi dlícímu dvorem ve Štrubině na závažné porušení příměří v době, kdy se jednalo o obnovení česko-bavorského míru, a požadoval propuštění vězně a náhradu způsobených škod. Koupí domažlického panství s výbojnými chodskými sedláky získal Šternberk velmi silnou pozici na česko-bavorské hranici a jeho posádky na domažlickém hradě, Zelené Hoře u Nepomuka a Kašperku znamenaly vážnou hrozbu pro bavorské pohraničí, nehledě na to, že Korvínovi přívrženci Bohuslav ze Švamberka, Dobrohost z Ronšperka a další tvořili nebezpečnou válečnou zálohu, kterou Albrecht IV. jistě nijak nepodceňoval. Vévodovo dilema, zda riskovat válku s mocenskou elitou českých katolíků, naznačuje jeho prodlévání s odpovědí na Šternberkovu stížnost. Je třeba zde podotknout, že Korvínova strana v Čechách v čele se Šternberkem nebyla vázána mírovou smlouvou mnichovsko-štrubinských Wittelsbachů s králem Vladislavem. Mezi králi Vladislavem a Matyášem Korvínem bylo v prosinci 1474 uzavřeno příměří na dva a půl roku a Korvínova strana se sešla v polovině ledna následujícího roku ve Strakoncích, aby projednala nově vzniklou situaci. Ač o strakonickém jednání nemáme podrobnějších zpráv, můžeme předpokládat, že se zde jistě jednalo i o kauze Albrecht IV. kontra Jan Herštejnský, z nichž posledně jmenovaný získal ve Strakoncích vedle Šternberka patrně nějaké příznivce pro obnovení války s vévodou.

Albrecht IV. ovšem držel stále Jana Herštejnského ve vězení a na Šternberkovy výzvy k satisfakci neodpovídal až do konce června roku 1475, kdy se vyjádřil, že bavorský zákrok proti Novému Herštejnu a jeho držiteli byl zcela oprávněný. Známkou toho, že vévoda počítal s obnovením války na česko-bavorské hranici byla skutečnost, že na bavorské pohraniční hrady byli dosazováni purkrabí z řad českého rytířstva, jejichž znalost českých poměrů představovala nejlepší prevenci proti nečekaným přepadům. V sledované době se stali knížecími purkrabími v Eschlhamu Racek Rájovec (Ratzko

von Rayol) a ve Furthu Jan z Veselého (Piendl 1953, 7 a 47, Sedláček 1935, 151). Nekompromisní postoj bavorského vévody vyvolal záští známého českého válečníka Racka Kocovského, pána na Horažďovicích, který na podzim roku 1475 zaslal vévodovi svůj opovědný list (Sedláček 1935, 208) a zmocnil se tvrze Veselí u Janovic, která patřila již zmíněnému furthskému purkrabímu Janovi z Veselého. Tím byl vytvořen předpoklad pro jednání se Zdeňkem ze Šternberka o propuštění Jana Herštejnského z bavorského vězení, kterého se podjal v prosinci téhož roku na rozkaz vévody právě Jan z Veselého.

Z různých návrhů, které padly v jednání – propuštění na revers, prodej Nového Herštejna jinému držiteli, šacuňk 1000 – 1200 zl. uherských (KAA, f.193) – zůstalo nakonec u posledního. Vévoda k dlužnímu úpisu na výkupné, které bylo v závěrečné fázi jednání dohodnuto na 1000 zlatých rýnských, požadoval tři šlechtická rukojmí. Těmi se stali Zdeněk ze Šternberka se syny Janem a Zdeslavem a Jan Herštejnský mohl být po ročním vězení v lednu 1476 propuštěn. Na splacení výkupného padlo nejprve zavlekovské panství, které po svém propuštění prodal Jan Herštejnský nejvyššímu sudímu českého království Půtovi Švihovskému z Rýzmberka (Sedláček 1935, 261). Výši kupní ceny neznáme, ale na počátku 16. stol. bylo zavlekovské panství prodáváno za 700 kop českých grošů, což odpovídalo asi čtvrtině požadovaného výkupného. Nesvědčí to o dobrém hospodaření Jana Herštejnského, na jehož dvou panstvích nevzniklo ani jedno městečko. Zhruba ve stejné době bylo prodáváno pohraniční bystřické panství na nýrské silnici čítající hrad, městečko, 5 vesnic a 4 dvory za 18 000 zlatých uherských! Pro srovnání ještě uvedme, že sousední rýzmberské panství bylo roku 1496 prodáváno za 16 000 kop č. gr. (= cca 53 000 zl. r.) a v roce 1534 byla cena novoherštejnského panství s již zrekonstruovaným hradem pouhých 2350 kop č. gr.

Za stavu, kdy hrad Nový Herštejn byl rozbořen a vesnice zpustošeny, se Jan Herštejnský dostal svým neúspěšným válčením do velmi kritické finanční situace. Zdá se, že jistou dobu vkládal naděje do pokračující války Racka Kocovského s Albrechtem IV., při níž padla do rukou tohoto válečníka řada bavorských zajatců, avšak ti byli neprozřetelně propuštěni na revers. Naděje na zisk šacuňků ze záští, které jistě Jan Herštejnský tajně podporoval, padla na počátku roku 1477, jak svědčí lající list Racka Kocovského z února tohoto roku (AČ 1, 328/9). Je adresován vicedomovi Dolního Bavorska Janu Štaufovi, Wolfgangovi Waldeckarovi a dalším bavorským rytířům, které Kocovský nazývá „vyjebené, bezectné a nešlechtné chlapy zrádné“, protože přes svůj slib na čest a víru vydat propuštěné zajatce k šacování tak neučinili a naopak vymohli výkupné od některých lidí Rackových.

Když posádky Racka Kocovského na Horažďovicích a Veselí nad Úhlavou začaly řídit nejen v Bavorsku, ale i v Čechách, byla v listopadu 1477 obě loupežná hnízda obležena (AČ 6, 158). V táboře u Veselí, vzdáleného vzdušnou čarou pouhých 12 km od Nového Herštejna, se nacházeli se svými oddíly Hynek ze Švamberka a Dobrohost z Ronšperka posílení domažlickými Chody Zdeslava ze Šternberka a jeho šlechtickou klientelou. Byl-li mezi těmito Šternberkovými služebníky i Jan Herštejnský, nevíme, jestli ano, pak jistě velmi nerad, neboť k obléhání Veselí byly naverbovány i bavorské oddíly. Jak lze vysoudit ze zprávy Hynka ze Švamberka jeho otcí, šlechtická klientela Zdeslava ze Šternberka a domažličtí Chodové chtěli opustit ležení u Veselí ještě před příchodem Bavorů a postoj okolní šlechty vyjádřili pisatelé rčením: „...někteří sousedé naši k nám se kysele mají“ (AČ 6, 158). Bohužel není zřejmé, zda pasivní rezistence pohraniční šlechty na nýrské silnici, či snad ozbrojená pomoc zachránila Veselí před dobytím, ale česko-bavorské vztahy na chodské hranici nedoznaly zásadního obrátu.

Mocný patron Jana Herštejnského Zdeněk ze Šternberka zemřel na konci roku 1476 a jeho synové se neměli k zaplacení sjednaného výkupného, takže Albrecht IV. předal dlužní úpis eschlamskému purkrabímu Rackovi Rájovcovi, který začal intenzivně dluh vymáhat. Spor se protáhl až do začátku 80. let, neboť bratři Jaroslav a Zdeslav ze Šternberka odmítali dostavit se k smírčímu soudu na knížecí dvůr a požadovali, aby je rozsoudil král Vladislav (AČ 6, 329 – 330). Současně vznesl nějaké žaloby na Albrechta IV. Jan Herštejnský, ale kníže s ním odmítal jednat. Požadavky Jana Herštejnského nejsou blíže známy, ale domnívám se, že nemohlo jít o nic jiného, než o restituci škod způsobených bavorskými vpády. Situace se vyhrotila v roce 1481, kdy purkrabí ve Furthu Jan z Veselé se dotazoval v Klatovech, zda městská rada hodlá podporovat obnovené záštitě Jana Herštejnského proti knížeti. Z odpovědi Klatovských seznáváme, že městská rada se neúspěšně pokoušela smířit Herštejnského s knížetem a pak napsala bavorskému hejtmanovi v Kočíně (Kötzting), že pokud dojde k válce, zůstane město neutrální a nehodlá přerušit obchodní styky s bavorskými kupci (AČ 6, 330). Izolovaný Jan Herštejnský se pak ještě téhož roku s Albrechtem IV. smířil a jeho další existence na Novém Herštejně je do roku 1496 skryta v mlčení pramenů.

Velkou příležitostí k revanši nabízela Janovi Herštejnskému válka rytířského spolku levlářů proti Albrechtovi IV. na počátku 90. let, kdy se na stranu rebelů přidal i král Vladislav Jagellonský (Würdinger 1868, 151 ad., Zeitler 1989, 39 ad.). Levlářský spolek byl vlastně renesancí spolku bocklerského a v čele opozičního dolnobavorského rytířstva opět stojí Degenberg, tentokrát stejnojmenný syn bývalého vůdce bocklerů. Vazby Jana Herštejnského k bavorské opozici však již po nástupu mladší generace byly zpřetrhány a snad tu působila i skutečnost, že Degenbergové po smíření s Albrechtem IV. nechali Jana Herštejnského v jeho záštitě s knížetem zcela na holičkách. Mezi četnými jmény české pohraniční šlechty na opovědných listech levlářů z roku 1492 jméno držitele Nového Herštejna schází (BL XI., 6). Tato skutečnost mě přivádí k domněnce, že Jan Herštejnský se už v této době nacházel v mocenské sféře nejvyššího sudího království Půty Švihovského z Rýzemberka, který stál prokazatelně na straně Albrechta Bavorského, pobíral od knížete pravidelný plat a proti levlářům poskytoval knížeti své ozbrojené síly (BL X., 196).

Ve výše zmíněném roce 1496 vedl záštitě proti Albrechtovi IV. Bohuslav Rochce z Otova, zchudlý rytíř bydlící v městečku Kdyni, který zřejmě oživil v Janovi Herštejnském touhu po revanši. Zdá se však, že zůstalo jen u výhrůzek na adresu bavorského knížete. V té době už měl Albrecht IV. v českém pohraničí vybudovanou poměrně silnou šlechtickou klientelu, ke které patřil Volf z Janovic na sousedním Rýzंबरce, Jan z Klenové, Bedřich Škorně z Malonic na Opálce a Kocové z Dobrše na Bystřici, kteří proti Rochcemu rezolutně vystoupili (AČ 1, 331) a zřejmě tak sebrali i chuť Janovi Herštejnskému k obnovení záštitě s Bavorskem. V následujícím roce vzniká tzv. rýzmberský landfrýd, který nazval Palacký (1906, 234) první akciovou společností v Čechách. Tento rytířsko-měšťanský spolek hodlal zakoupit na společné náklady hrad Rýzंबरk k ochraně silniční bezpečnosti, ale ani v této koalici Jana Herštejnského nenalzáme, ač dotyčné sídlo se svou blízkostí a perspektivami přímo pro držitele Nového Herštejna nabízelo. Lákavá byla zejména možnost podílet se na ziscích z rozsáhlého celního systému hradu Rýzंबरka (Jánský 1993, Rýzmberský landfrýd, s. 85 ad.).

Zarážející politická pasivita Jana Herštejnského je obtížně vysvětlitelná. V úvahu zde na prvním místě přicházejí vleklé finanční potíže podmíněné krajně neúspěšným

záštím proti Albrechtovi IV. a následovně i závislost na mocnějších příslušnících panského stavu. Mezi nimi připadá v potaz především nejvyšší sudí zemský Půta Švihovský z Rýzemberka, pán na Rabí, Švihově, Stěle, Horažďovicích, Roudnici a jiných sídlech, dědičný vlastník kozelského knížectví ve Slezsku, zkrátka muž strmé kariéry, kterému se dařilo takřka vše, do čeho se vložil (Holý 1960, 45 ad.). Tento český Polykratés, jak byl svými současníky nazýván, zastává již jako dvacetiletý funkci nejvyššího sudího zemského, jeden z nejdůležitějších úřadů české stavovské monarchie, což svědčí nejen o jeho právní erudovanosti, ale také o mimořádné politické obratnosti. U mladého krále Vladislava si Půta Švihovský vydobyl mimořádnou přízeň a úspěšně soupeřil o mocenský vliv ve státě zejména s Rožmberky. Byl nejen neobyčejně zdatným hospodářem a finančníkem, ale vynikl i na poli diplomatickém a válečném. Jako horlivý katolík a zapřisáhlý nepřítel Jednoty bratrské byl delegován roku 1487 s Janem Hasištejnským z Lobkovic do čela poselstva do Říma, aby papeži slíbil za svého panovníka poslušnost katolické církvi, za což se Vladislavovi Jagellonskému dostalo oficiálního uznání za krále českého. Válečnické schopnosti prokázal Půta Švihovský v bojích Vladislava Jagellonského o získání svatoštěpánské koruny a patřil mezi první čtyři české pány, kteří se bez váhaní přihlásili k vojenské pomoci králi na uherském bojišti. Známa je epizoda z počátku roku 1491, kdy Půta Švihovský odvážným útokem asi třistačlenné lehké jízdy rozhodl takřka ztracenou bitvu s Poláky o Košice. Je zřejmé, že Půta svými válečnými úspěchy své postavení u krále Vladislava ještě posílil a po návratu do Čech jej nalézáme ve funkci hejtmana Plzeňského kraje. V devadesátých letech tak Půtovi v mocenské struktuře dotyčného regionu náleží bezkonkurenčně první místo. Tím se dostáváme k významné změně ve vlastnictví hradu Nového Herštejna, který Půta podle A. Sedláčka koupil roku 1496.¹⁴⁾

Nový Herštejn za vlády Půty Švihovského a jeho synů 1496 – 1534

Soudím, že vztah Půty Švihovského k poslednímu příslušníku erbu koruny na Novém Herštejně nebyl jen ryze pragmatický. Napovídají tomu genealogické vztahy – Půtova bába byla totiž Eliška z Velhartic a její erb nalezneme v rabském kostele, který Půta dal vystavět, další byl v zbořeném dominikánském kostele v Plzni. Nakonec již zmíněné těsné sousedství hradu Rýzemberka, kolébky Půtova rodu, a Nového Herštejna rovněž vypovídají o dlouhé tradici rodové sounáležitosti pánů z Velhartic a Švihovských z Rýzemberka. Půtovy snahy o získání hradů hájících Všerubský průsmyk se datují od roku 1482, kdy byla v Domažlicích provolána odúmrtí na panství hradu Rýzemberka. Mezi těmi, kteří se neúspěšně hlásili k rýzmberskému dědictví, byl i Půta Švihovský, ale aspoň se mu podařilo koupit od zadluženého Jana Herštejnského hrad a panství Nový Herštejn.

Po půldruhém století nepřetržitého vlastnictví tak ztratil rod Herštejnských z Herštejna a Velhartic svou rodovou rezidenci a asi na 15 let nám zcela mizí v existenční anonymitě. Podmínky majetkové transakce neznáme a ani nevíme, zda Půta Švihovský se o své zchudlé příbuzné nějakým způsobem postaral. Předpokládám, že Jan Herštejnský po roce 1475 na rozbořeném hradě sídlit nemohl a Půta mu poskytl na některém ze svých četných sídel aspoň dočasné útočiště. V úvahu přichází zejména

¹⁴⁾ Bez udání pramenu to A. Sedláček uvádí v hesle Herštejn Ottova slovníku naučného, ač v Hradech se o datu koupě vyjadřuje s větší časovou rezervou.

tvrz Lomec u Klatov, na které před husitskými válkami sídlila jedna větev pánů z Velhartic a kterou Půta koupil někdy na počátku 80. let. Roku 1486 byl sice Lomec opět prodán, ale na počátku 16. stol. v jeho držení nalézáme Jana Herštejnského.

Přechodem novoherštejnského panství do vlastnictví Půty Švihovského ztratil hrad Nový Herštejn natrvalo funkci správního centra panství a vrchnostenské rezidence. Chybí také jakákoliv zmínka o tom, že by byl hrad za Půtova života obnovován, neznáme také do roku 1504 jediného Půtova purkrabího nebo úředníka ustanoveného na Novém Herštejně. Jistě to nebylo způsobeno nedostatkem finančních prostředků a možností. Půta patřil k nejagilnějším stavebníkům své doby, za účasti královského stavitele Benedikta Rejta velkolepě přestavěl své hlavní rezidence Švihov a Rabí, opevňoval hrad Prácheň, dal postavit kostely na Rabí, Švihově, Velharticích Nezamyslicích, Strašíně a v Horažďovicích, kde je dodnes zachován jeho nádherný pozdně gotický náhrobek. V širším kontextu Půtova politického působení však hrad Nový Herštejn nebyl zcela bez významu. Domnívám se, že měl být důležitým strategicko-vojenským bodem v souvislém koridoru panství a fortifikací od Švihova k Všerubskému průsmyku, který začal Půta systematicky budovat koupí pušpersko-poleňského panství, Černíkova, Vílova, lesů Kouřimi a Kouřimce s rozbořeným hradem Ruchomperkem a dalších drobných statků. Scelením tohoto koridoru by Půta Švihovský zcela ovládl důležitou komunikaci z Plzně přes Přeštice (Švihovští je drželi již od roku 1420) a Kdyni do Eschlkamu a Furthu. Spojení s Bavorskem mělo pro Půtu zásadní důležitost, neboť v zahraniční politice Švihovských dominovaly velmi úzké vztahy k bavorským knížatům z linie mnichovsko-štrubinských Wittelsbachů. Již během válek doby poděbradské si Švihovští uschovali u Gewolfů z Degenberga, kteří drželi dědičně úřad dolnobavorských hofmistrů, rodinné klenoty, sám Půta byl pak v placených službách knížete Albrechta IV. Bavorského a své syny nechával vychovávat na mnichovském dvoře. Probavorská Půtova politika je zřetelně patrná už od počátku 80. let, kdy se jednalo o propuštění zajatého furthského purkrabího Jana z Veselé. Ten byl v roce 1480 na jednání v Domažlicích za účinné Půtovy intervence propuštěn bez výkupného, což jistě u Albrechta IV. znamenalo nemalé zvýšení kreditu Švihovských. Ve válce levlářů proti Albrechtovi IV. na počátku 90. let se Půta postavil jednoznačně na stranu bavorského knížete, ač král Vladislav vzal levláře do své ochrany a přijal asi 80 jejich hradů do lenního svazku Koruny české. Zatímco celá řada českých šlechticů u bavorských hranic v čele s Heřmanem Janovským z Janovic vstoupila do žoldněřských služeb levlářů a zaslala Albrechtovi IV. své opovědné listy, nabízel Půta knížeti 2000 mužů ve zbraní, kteří by napadli hrady hlavního předáka dolnobavorských levlářů Hanse Gewolfa z Degenberga. Není zřejmé, kolik žoldněřů nakonec Půta knížeti do války proti levlářům poslal, ale víme, že české posily se shromažďovaly ve Furthu, odkud nebylo daleko k degenbergskému Zwieselu. Dosavadní přátelské vztahy Švihovských k Gewolfům z Degenberga byly ovšem levlářskou válkou zásadně narušeny a Půta začal urgovat vrácení rodinných klenotů. Když smírčí jednání v Klatovech byla neúspěšná, vznesl Půta na zemském sněmu v březnu 1493 požadavek, aby mohl vést soukromou válku proti Hansi Gewolfovi, „že lidi jest sobě na to zjednal a je na hotově má“ (AČ 5, 447 – 449). Zemský sněm sice nakonec Půtu odvrátil od chystané války s tím, že nejprve předvolá Gewolfa před český zemský soud, ale události levlářské války, v které se Půta představil jako válečný podnikatel velkého stylu, vedly nepochybně k definitivnímu uzrání plánu získat do trvalého vlastnictví rodu Švihovských hrady Nový Herštejn a Rýzmberek, které měly pro přístup ze

Švihova do Bavorska zásadní strategický význam. Koupě Nového Herštejna byla již zmíněna, získání Rýzemberka se však měli dočkat až Půtovi synové. Skutečností bylo, že Jan Herštejnský se psal roku 1504 jako Jan z Velhartic na Lomci, čímž je dáno datum ante quem prodeje Nového Herštejna. V tomto roce byl také Jan pohnán Dorotou z Velhartic a z Herštejna ke komornímu soudu pro nedoplatek 30 kop grošů (AČ 13, 68 – 69), což byla nepochybně část Dorotina sesterského podílu z prodeje Nového Herštejna (celková suma činila 40 kop). V zmíněném roce je také údajně uváděn Půtův purkrabí na Novém Herštejně.¹⁵⁾

Po skončení levlářské války se Půta velmi angažoval při smiřování Heřmana Janovského z Janovic s Albrechtem IV., což se mu však už do konce života nepodařilo.¹⁶⁾ Zemřel v necelých 40 letech 21. června 1504, aniž by se jeho stavitelská vášeň nějakým zásadním způsobem Nového Herštejna dotkla. V roce Půtovy smrti však už jeho syn Václav přebíral hradní artilerii na hradě Rýzemberku – čtyři tarasnice a srubnici – a i když hrabě Jindřich z Hardeka zapsal rýzmberské panství Břetislavovi Švihovskému do zemských desek až roku 1508, bylo zřejmě opětné získání původního rodového sídla erbu polotrojříčí hotovou věcí již na konci Půtova života. Čtyřleté zdržení při intabulaci Rýzemberka bylo nesporně způsobeno Půtovou smrtí a následným dělením mohutného dominia Švihovských, kteří se svým majetkem v Čechách řadili na druhé místo za Rožmberky. Dělení Půtových synů Břetislava, Jindřicha, Viléma a Václava proběhlo v roce 1505 a Nový Herštejn, Rýzmerk a polovinu Rabí získal nejstarší Břetislav. Někteří kastellologové považují soustředění Rýzemberka a Nového Herštejna v rukou Břetislavových za další pokles významu strategicky hůře situovaného Herštejna, který mohl za zmíněných předpokladů hrát nanejvýš úlohu jakési dépendance podstatně významnějšího a stále zachovalého Rýzemberka, ale právě za Břetislava se náš hrad ještě naposled uplatnil jako strategicky velmi důležitá fortifikace na česko-bavorské hranici.

„Renesance“ hradu Nového Herštejna v druhém desetiletí 16. století byla podle mého soudu determinována několika skutečnostmi. První z nich představuje válka s kurfiřtem Filipem Falckým a jeho bratrem Fridrichem v letech 1507 – 1509, které se Břetislav Švihovský velmi aktivně účastnil.¹⁷⁾ Rýnští Wittelsbachové drželi vedle Rýnské neboli Kurfiřtské Falce ještě Horní Falc, která sousedila s Čechami zhruba v prostoru Českého lesa. Bavorsko-česko-falcké trojmezí bylo situováno na jižním úpatí Čerchova a lokalita dodnes nese označení U tří znaků (Dreiwappen), při čemž nejbližší výspou panství Břetislava Švihovského proti Horní Falci byl právě Nový Herštejn.

Král Vladislav vyhlásil válku proti Falci 29. července 1507 s odůvodněním, že „falckrabí (Filip) mnohé neřády a škody znamenité dopouštěl na obyvatele českého království ..., někteří jsou z království unešeni, šacováni a připraveni ke škodám“ (AČ 6, 348). Králem inzerovaný casus belli se týkal bratří Bohuslava a Jana ze Švamberka, kteří byli v roce 1506 zajati na hornofalcký hrad Schwarzenburg a odtud po více než půl roce propuštěni za neobyčejně vysoké výkupné. Postižení Švamberské,

¹⁵⁾ Toto tvrdí D. Menclová (403), ale jméno tohoto purkrabího jsem nikde nenašel, neuvádí ho ani Sedláček a další, kteří o Novém Herštejně psali.

¹⁶⁾ O sporu Heřmana Janovského s Albrechtem Bavorským obšírně Prášek (1884, 349 ad.). V česko-bavorské korespondenci v BOP v letech 1502 a 1503 je Půta Švihovský často zmiňován jako stranami přijatý smírčí soudce neboli ubrman.

¹⁷⁾ Hojný pramenný materiál k zášti Břetislava Švihovského proti Falci je v HS (inv. č. 15, sign. RG 143). Dalším bohatým pramenným zdrojem k tomuto tématu jsou listiny jednání mezi Falci a Čechami v Chebu roku 1510 v AA (fasc. Böhmen) a také v TM (sign. 531/68).

po nichž Bavoři nazvali falckou válku švamberskou, drželi v té době domažlický hrad s chodskými vesnicemi a byli tak bezprostředními sousedy novoherštejnského panství. Podle falckých zpráv napadli 1. září 1507 Břetislav Švihovský, Švambergové, Zdeněk Dobrohost z Ronšperka a Domažličtí vesnici Ränkam nedaleko Furthu, kterou vyloupili, část falcké žoldnéřské posádky pobili a odvedli zajatce k šacování. Po dvou týdnech tíž válečníci přepad Ränkamu zopakovali a vesnici do základů vypálili. Třetí český útok – opět za účasti Břetislava Švihovského – postihl pohraniční vesnici Tiefenbach právě na Štědrý den téhož roku, což bylo považováno za nekřesťanské porušení božího míru. Útočníci vypálili v Tiefenbachu na 40 chalup, ukořistili asi 200 kusů dobytka a zajaté sedláky odvěkli k vymáhání výkupného. V únoru roku 1508 bylo mezi válčícími stranami sice uzavřeno příměří, ale už v květnu vtrhly přes české hranice hornofalcké oddíly vedené Otou Zengerem a plenily v okolí pivoňského kláštera. Břetislav Švihovský se svými spojenci obnovil válku v červnu roku 1508 přepadem vesnice Litzenried, v červenci a srpnu Haagu, Muschenriedu, důlního revíru a čtyř vesnic v okolí Thannsteinu. Tohoto obzvlášť pustošivého vpádu se podle falckých zpráv účastnilo asi 3000 Čechů. Hornofalchtí Zengerové potom v září opláceli vyloupením a vypálením 12 českých pohraničních vesnic, aniž víme jestli mezi nimi byly i vesnice novoherštejnského panství. Koncem září bylo se Švambergem a Jindřichem z Janovic na Pajreku uzavřeno příměří do Vánoc, ale Břetislav Švihovský, Albrecht Zelenohorský ze Šternberka, Heřman Janovský a další ve válce pokračovali a v listopadu a prosinci 1508 vyloupili a vypálili asi 10 sídelních aglomerací na sever od hradu Schwarzenburgu. Ač Nový Herštejn není přímo ve zprávách z této zuřivé česko-falcké guerilly uveden, je nepravděpodobné, že by vzhledem ke svému exponovanému položení nebyl využit aspoň jako provizorní vojenské ležení. V roce 1509 není už dále Břetislav Švihovský v souvislosti s válečnými operacemi proti Horní Falci zmiňován a 11. prosince tohoto roku nalézáme jeho pečeť na *erbanuiku* čili dědičné mírové smlouvě krále Vladislava s rýnskými Wittelsbachy (BOP, f.49). Jak dále uvidíme, neměla Břetislavova pečeť na této smlouvě znamenat trvalé dodržování míru s Falcí.

Další přerozdělování majetku bratří Švihovských, při kterém se Rýzmberek roku 1511 dostal do vlastnictví nezletilého Václavova syna Jana Půty, jehož poručníkem se stal Jindřich, bylo další skutečností, která poznamenala vývoj Nového Herštejna v závěrečném období jeho funkční existence. Protože Břetislavův bratr Jindřich držel i nedaleký Pušperk, zbýval Břetislavovi z hradů kontrolujících přístup po kdyňské silnici do Bavorska jedině Nový Herštejn. Tradiční rodová vazba Švihovských k wittelsbašskému dvoru v Mnichově nedovolovala Břetislavovi, aby pouštěl Nový Herštejn, který z jeho hradů byl nejbliže bavorské hranici, ze zřetele. Diplomatické, vojenské a v neposlední řadě i společenské styky bratrů Švihovských s bavorskými knížaty skutečně představovaly nepominutelnou stránku jejich rodových dějin, což při neobyčejném sebevědomí Břetislava a jeho bratrů se přes převládající přátelský trend neobešlo bez občasných ostrých kontroverzí hraničících s otevřeným záštím.

Když v březnu roku 1508 zemřel Albrecht IV., přihlásil se Břetislav už v červenci se svými nároky u Albrechtova bratra a nástupce Wolfganga Bavorského, který byl dočasným regentem za nezletilého syna Albrechtova Viléma. Břetislav ve svém dopise připomíná, že zemřelý Albrecht IV. platil Břetislavovu otcí 200 zl. rýn. ročně, což Půta ponechával knížeti na Břetislavovu výchovu u mnichovského dvora (BOP, Lit. M, Pars XII.). Od roku 1503 sloužil Albrechtovi IV. i Břetislav a nyní

u knížete Wolfganga požadoval nedoplatek služného ve výši 400 zl. rýn. a k tomu slíbené dva koně (jeden z nich zvláště ceněný mimochodník používaný na dlouhé cesty) a poskytnutí domu v Landshutu v ceně 700 – 800 zl. výměnou za statky windberského kláštera v Čechách, které Švihovští zástavně drželi. Kníže Wolfgang vyšel bratřím Švihovským, kteří drželi Rýzemberk a Nový Herštejn, to jest Jindřichovi a Břetislavovi, vcelku ochotně vstříc a uzavřel s nimi 10. listopadu 1508 služební smlouvu v Mnichově (BOP, Lit. M, Pars XII. a BH, Literalien No 3, tom. XIII., f.95), podle které měli oba bratři dostávat *jorgelt* 200 zl. Při stejném žoldu se však smluvní podmínky obou bratří lišily. Na mnichovském dvoře měl Břetislav reprezentační úlohu – mohl volně navštěvovat knížecí rezidenci s doprovodem 4 – 6 jezdců a byla mu zde poskytována zdarma strava a obrok pro koně, jakož i „schlaftrink“. Proti tomu byl Břetislav povinen na výzvu vojensky pomáhat mnichovským Wittelsbachům proti všem případným nepřátelům vyjma českého krále a neposkytovat proti Bavorsku azyl a podporu opovědníkům na svých hradech. Výše vojenské pomoci nebyla ve smlouvě specifikována, pouze bylo stanoveno, že má být přiměřená Břetislavovu postavení.

Jindřichova úloha spočívala v úloze jakéhosi bavorského ataše v Praze při návštěvě knížecích diplomatů a ve vyřizování právních záležitostí bavorských knížat u českého zemského soudu. V případě války – opět s výjimkou války proti českému králi – byl Jindřich povinen verbovat pro bavorská knížata v Čechách žoldnéře. Špionážní úkoly Jindřichovy byly ve smlouvě vyjádřeny obratem o varování knížat před škodami.

V následujícím roce se bratři Švihovští mimořádně angažovali v diplomatických jednáních mezi králem Vladislavem a bavorským poselstvem vedeným hrabětem Kryštofem z Ortenburgu v Praze. Hlavními body rozhovorů bylo obnovení mírové smlouvy s Bavorskem z roku 1472 s případným dynastickým spojením Wittelsbachů s Jagellonci a smíření opovědníka Heřmana Janovského s Bavorskem. Reference do Mnichova byly plné chvály na neustálou péči bratrů Švihovských o bavorské diplomaty, kteří byli obdarováni od krále Vladislava zlatými klenoty a drahocennými oděvy a mladým králem Ludvíkem pasováni na rytíře (BOP, Lit. M, Pars XII.). Při rozhovorech na pražském hradě bylo dosaženo smíření nenapravitelného opovědníka Heřmana Janovského, spolubojovníka Břetislava Švihovského z falcké války, s bavorskými knížaty, při čemž Janovský dokonce obdržel od krále Vladislava pro své janovické panství řadu privilegií a slib finančního odškodnění. Sňatkové nabídky Wittelsbachů prosazované hlavně Jindřichem Švihovským, v té době už hofmistrem králova dvora, však byly králem zdvořile odmítnuty pro nezletilost princezny Anny. Dohoda o obnovení mírové smlouvy ovšem proběhla naprosto hladce a k znění dokumentu z roku 1472 nebyly vzneseny žádné zásadní námitky, takže ani nebylo potřeba smlouvu zásadně revidovat. Bavorské poselstvo potom přes námitky o nedostatku času hostil Břetislav tři dny na hradě Rabí, což bylo formálně zdůvodněno nebezpečím na cestách, a aby falckí diplomaté neodjeli předčasně, byl jím dokonce zamezen přístup ke koním.

Na počátku července roku 1509 byl Břetislav vyslán králem Vladislavem do Mnichova s pověřením jednat o sporných česko-bavorských hranicích v blízkosti Domažlic a Rýzemberka (BOP, Lit. M, Pars XII.), který v té době držel Břetislavův bratr Václav. Hraniční spory v úseku domažlického a rýzberského panství se vedle nedořešených finančních záležitostí ze záští Heřmana Janovského měly stát hlavní náplní častých česko-bavorských diplomatických jednání v několika následujících letech a bratři Švihovští v nich hráli dominující úlohu.

Václav Švihovský nerespektoval smlouvu Volfa Rýzmberského z Janovic s Albrechtem IV. z roku 1494 (HS, inv. č. 14, sign. RG 142, f.49), kterou se tehdejší držitel Rýzemberka zřekl hory Gersberg alias Ječná ohraničující západní stranu Všerubského průsmyku (dnes lokalita Stachesrieder Holz v Bavorsku) a poddaní z rýzmberského panství užívali pastvin a lesa na zmíněné hoře k velké nevoli knížecího hejtmana ve Furthu. Konflikt propukl s plnou silou, když furthský hejtman jednoho z rýzmberských poddaných někdy v srpnu 1509 zajal na revers a dal seno posečené na Ječné spálit (HS, inv. č. 14, RG 142, f.3). Stížnost Václava Švihovského u svého panovníka vedla nejprve k ostré výměně názorů a poté k smířcímu jednání o sporných hranicích určenému na duben roku 1510.

Bavorská komise vedená štrubinským vicedomem Hansem Paulsdorfem dorazila v polovině dubna zmíněného roku k sporným hranicím, ale z české strany se nikdo nedostavil (BOP, Lit. N, tom. XIII.). Bavorští poslové vyslaní na Rýzmerk zjistili, že tři páni Švihovští (předpokládám, že Václav, Břetislav a Jindřich jako držitelé Rýzemberka, Nového Herštejna a Pušperka) odjeli do Prahy, aby zjistili, proč se nedostavil nejvyšší purkrabí pražský Zdeněk Lev z Rožmitálu, který byl pověřen vedením české hraniční komise. U Příbíkova Koce na Bystřici se Bavoři dověděli, že snad Švihovští jeli vyhledat do karlštejnského archivu nějakou česko-bavorskou smlouvu o hranicích, zatímco domažlický purkrabí Kryštofa ze Švamberka, který byl jako držitel chodských vesnic také na hraničních sporech přímo zainteresován, nebyl vůbec k nalezení. Toto podivné jednání české strany naznačovalo, že ve vztazích bratří Švihovských k Bavorsku nastalo výrazné ochlazení. Potvrzovala to zpráva furthského hejtmana Hanse Hoburka štrubinskému vicedomovi z počátku května téhož roku, že Švihovští bez jakékoliv omlouvání nebo vysvětlování své nepřítomnosti na domluveném jednání se chystají vybudovat nějaké stavby na Dachsbergu, hoře jihozápadně od Ječné, kterou Bavoři také považovali za své výsostné území (LIT No 3, tom. XIII., f.10).

Postoj Břetislava Švihovského začal být zřejmější v říjnu roku 1510. Tehdy Břetislav požádal knížete Viléma Bavorského, aby mu daroval hrad Pernstain (Bärenstein u Grafenau) s příslušenstvím, neboť – jak se vyjádřil – by si ho za své služby Bavorsku zasloužil (LIT No 3, tom. XIII, f.85). Svě zatímní náklady na diplomatickou a vojenskou službu knížatům odhadoval na 1000 dobrých uherských zlatých, z kterých se mu z Bavorska prý nevrátil ani jeden. Když kníže tuto žádost zdvořile odmítl s tím, že se jedná o důležitý pohraniční hrad s početnou posádkou, vypověděl Břetislav svůj služební poměr, poslal knížeti svůj *bestellbrief* a žádal navrácení svého služebního reversu (LIT No 3, tom. XIII., f.92). V prosinci téhož roku urgoval Jindřich Švihovský svůj plat za dva roky, ale bylo mu odpovězeno, že knížecí pokladna není momentálně schopná tyto dluhy vyrovnat (ibid., f.93). Jednání o dlužné pohledávky stlačilo vztahy Švihovských k mnichovskému dvoru téměř k bodu mrazu. Mladý kníže Vilém, který byl stále pod poručnictvím svého strýce Wolfganga potom neprozřetelně slíbil Břetislavovi nějaké panství v Bavorsku, jen co se stane samostatným vladařem. To se stalo aktuální v říjnu roku 1511 a Břetislav se neopomněl připomenout (ibid., f.85). Skromnější žádost měl Břetislavův bratr Jindřich, který o něco později žádal na knížeti nějakého dobrého hřebce, kterého potřeboval na cestu do Uher za králem (ibid., f.125). Když Švihovští neuspěli, začaly se poměry na hranicích kolem Všerubského průsmyku velmi přiosťřovat. Na počátek listopadu dohodl Zdeněk Lev z Rožmitálu s Bavorsky společnou obhlídku sporných hranic, ale když bavorští zpravodajové zjistili, že Čechové se v počtu asi 2000 mužů shromažďují u hranic, aby vy-

tvořili nátlak na bavorskou hraniční komisi, ze schůzky sešlo (ibid., ff. 40, 42, 43 a 53). Poté začali ozbrojení poddaní bratrů Švihovských pronikat přes hranice v prostoru Ječné a Dachsbergu a posunovat hraniční znamení hlouběji do bavorského území (BB, No 1, f.87). Kníže Vilém si na toto jednání stěžoval u zemských regentu a žádal, aby sporná území – jak bylo dohodnuto – žádná strana zatím neužívala až do dalšího jednání, které z důvodů bezpečnosti pověřené komise navrhoval do Klatov (ibid., No 4, f.17). Za této situace, kdy poddaní bratrů Švihovských těžili dřevo a i jinak využívali nově vymezené území na hranicích, urgoval opět Břetislav u Viléma Bavorského darování slíbeného panství v Bavorsku a připomínal, že má na tento slib písemný důkaz napsaný vlastoručně knížetem (LIT, No 3, tom. XIII., f.86).

Na počátku jara roku 1512 napětí mezi Bavorskem a bratry Švihovskými vrcholilo a bavorská špionáž pracovala na plné obrátky. Na základě referencí bavorských zpravodajů, které organizoval a platil furthský hejtman Zikmund ze Seyboltstorffu, můžeme bezpečně položit poslední obnovu resp. přestavbu hradu Nového Herštejna právě do této doby. V polovině března roku 1512 totiž sděloval zmíněný Seyboltstorff knížecím místodržícím ve Štrubíně, že mu přišly tři důležité zprávy z Čech (ibid., f.164). První z nich oznamovala, že Jindřich Švihovský se chystá k válce s knížetem Vilémem a přemlouvá k účasti na tažení do Bavorska své přátele. Druhá hovořila o tom, že týž Švihovský navštívil v Praze úřad zemských desek, a než odjel za králem do Uher, nařídil svým poddaným, aby byli v stálé ozbrojené pohotovosti připraveni táhnout do Bavorska. Třetí špionážní zpráva potvrzovala dvě předcházející, ale navíc prozrazovala, že Jindřich Švihovský navštívil nějaký zbořený hrad na místě zvaném „zum Kornkh“ (Kouřim?), za 5 kop grošů koupil 1000 vozů kamene (!) a nechal se slyšet, že bude stavět kapli. Předpokládám, že zmíněnou lokalitou je míněn nejspíše rozbořený hrad Pušperk u lesa Kouřimi, kde skutečně byla vystavěna dnes již zřícená kaple sv. Václava, zatím vágně datovaná do konce 16. století.¹⁸⁾ Seyboltstorffův špion ovšem považoval Jindřichovo vyhlášení o stavbě kaple za zastírací manévr pro výstavbu opevnění na lokalitě vzdálené půl míle od Rýzemberka, kterou označil „zu Wiersing“. Protože v dotčeném okruhu kolem Rýzemberka se nachází opevnění jen na Starém Rýzemberku neboli „Příkopech“ je oprávněný předpoklad, že šlo o tuto fortifikaci, v době jagellonské již zaniklou.

Po těchto poplašných zprávách nařídil Seyboltstorff z titulu své funkce hejtmana před Lesem, tedy vrchního velitele pohraniční obrany, purkrabím na pohraničních hradech stav vysoké bojové pohotovosti a štrubinským místodržícím doporučoval, aby se na placené špiony znalé češtiny nelitovalo finančních nákladů. Podle Seyboltstorffova mínění by se tím předešlo nepříjemným překvapením, neboť Čechové rádi zasílají své opovědné listy těsně před útokem. Druhá Seyboltstorffova relace do Štrubiny datované 2. dubna 1512 ve Furthu opět potvrzovala válečné přípravy bratrů Jindřicha a Břetislava Švihovských (LIT, No 3, tom. XIII., f.170). Na základě údajů špiona znalého češtiny zjistil Seyboltstorff, že Jindřich s Břetislavem byli za králem v Uhrách, kde si rozhořčeně stěžovali na knížete Viléma, který se snaží odcizit od českého království část pohraničního lesa příslušejícího k rýzberskému a domažlickému panství a dožadovali se podpory. Po návratu z Uher se radili se svým švagrem Zdeňkem Lvem z Rožmitálu, který je na základě králova rozkazu ujistil svou podporou a povzbuzoval je k neústupnosti. Další Seyboltstorffův špion zjistil u jednoho domažlického konšela, že Kryštof ze Švamberka se hodlá k válce proti Bavorsku se Švihovskými spojit.

¹⁸⁾ Kapli popisuje Sedláček (1935, 41), přibližnou dataci kaple uvádí M. Bělohávek (1985, 285) a Poche (1978, 267).

V druhé Seyboltstorffově zprávě se už hovoří přímo o Novém Herštejně, na kterém byla stavěna stáj pro 200 koní a konaly se rozsáhlé válečné přípravy. Horečná mobilizace na Novém Herštejně a dalších fortifikacích bratrů Švihovských nepochybně znamenala uvedení našeho hradu do stavu plné bojové pohotovosti s možností ubytovat relativně velkou jízdní posádku. Potvrzuje to nepřímo i další již zmiňovaný dokument k dějinám Nového Herštejna – nejstarší mapa neboli vizír česko-bavorské hranice datovaný do roku 1514. Základní podklady pro tuto unikátní čtyřmetrovou panoramatickou mapu vypracoval právě několikrát zmíněný furthský hejtman Zikmund Seyboltstorff pro potřeby bavorských diplomatů k jednání o sporné hranice. Na ní jsou v úseku od Čerchova k Jezerní hoře zachyceny jediné dva české hrady výhruzně čnicí za hřebeny pohraničních hor – Rýzmbek a Nový Herštejn. Při dokumentační pečlivosti bavorského malíře, který mimo jiné podrobně zachytil opevnění Furthu a dvě zříceniny na bavorských hraničních kopcích, je zřejmé, že jde o dvě plně funkční a honosné fortifikace, přičemž Nový Herštejn nijak nezaostává za Rýzmbekem. Dokonce svými nárožními věžičkami (fiálami?) na hlavní věži se Nový Herštejn jeví výstavnější a modernější, což nás přivádí k úvahám o možné projektantské účasti Benedikta Rejta, který Švihovským přestavoval Rabí a Švihov.

O protibavorských válečných náladách v českém pohraničí zajímavě vypovídá další zpráva Seyboltstorffových špiónů týkající se incidentu způsobeného jedním ze synů Jana Herštejnského v Klatovech. Zde byl jistý Thumb z Neukirchenu nakupovat pivo a na náměstí byl slovně napaden mladým Herštejnským s tím, že bavorský kníže jeho rodině vypálil Nový Herštejn a zapříčinil její stále trvající zadlužení. Podle Thumbova vyličení by ho mladý Herštejnský zabil, kdyby ho neochránili přítomní klatovští měšťané. Když potom Thumb odeslal vůz s nákladem zakoupeného piva domů, byl jeho forman v blízkosti Klatov mladým Herštejnským přepaden, zbit a oloupen o naložený vůz i s koňmi. Kořist byla odvezena na sídlo Herštejnských v Lomci. Jistý klatovský měšťan, který měl statek v nedalekých Novákovicích se však do záležitosti vložil a osobním ručením dosáhl u mladého Herštejnského vydání uloupeného Thumbova majetku. Konečné řešení incidentu neznáme, ale do Kouby přišel ve stejné době opovědný list z Čech, jehož autora bohužel Seyboltstorff neuvádí.

Se silničním loupežením na Klatovsku byl v této době spojen rod bývalých majitelů Nového Herštejna ještě v jednom případě. V roce 1511 byli v Praze popraveni dva zemané dopadení při loupežném přepadu klatovských obchodníků. Tento a další případy podobného druhu byly organizovány z hornofalckého hradu Flossenburgu položeného v blízkosti českých hranic u Tachova (AČK, I. 356 a 357). Stížností nejen z Čech, ale i z Horní Falce na toto loupežné hnízdo, jehož majitelem byl známý válečník a opovědník Jetřich z Gutštejna, vedly falckraběte Fridricha k uvalení knížecí kurately na hrad Flossenburg. Úředníci delegovaní falckrabětem na Flossenburg v srpnu roku 1511 byli na hradě přijímáni Janem Herštejnským z Velhartic, který se ohlásil jako Gutštejnův purkrabí.¹⁹⁾ V tomto případě šlo spíše o starého Herštejnského než jeho syna přebývajícího na Lomci, nicméně tyto torzovité zprávy o způsobu existence kdysi váženého rodu koruny dostatečně napovídají o jeho postupné degradaci. Pokud Herštejnští prodali Půtovi Švihovskému své panství s přednostním právem zpětného výkupu, jak se obvykle v takových případech činilo, pak v souvislosti s nákladnou přestavbou Nového Herštejna v roce 1512 naděje na zpětné získání rodo-

¹⁹⁾ Dopis Hanse Nothafta z Weissensteina rytíři Adamovi z Torringu 18. srpna 1511 v AA (1580, No 44). Jan Herštejnský je zde označen jako Hans Hirsteiner von Bilderbicz.

vého sídla se stávaly velmi málo reálnými. Zda se Herštejnští nějak angažovali ve válečných přípravách Švihovských proti Bavorsku nevíme, ale podle nálad a počínání mladého Herštejnského na Lomci je to velmi pravděpodobné.

K válce Švihovských proti Bavorsku však nakonec nedošlo, neboť na přelomu července a srpna proběhlo konečně v Klatovech česko-bavorské jednání o sporných hranicích, na kterém byli účastni i bratři Švihovští (BB, No 1, ff. 113 – 166 a 174). Problém sporných hranic v chodském a rýzmberském úseku zůstal při neústupnosti obou stran v procedurálních otázkách, jako byly přísahy hraničních svědků a dalších, otevřený, ale hlava české delegace Zdeněk Lev zde úspěšně započal smiřování svých švagrů Švihovských s bavorským knížetem Vilémem.²⁰⁾ V Klatovech bylo předběžně rozhodnuto, že kníže opět přijme Břetislava do svých služeb proti Břetislavově rezignaci na slíbené panství v Bavorsku. Další srpnové jednání v Klatovech, kam se dostavili bratři Břetislav, Jindřich a Vilém, naznačovalo značnou závislost Švihovských na politice Zdeňka Lva, vedle Petra z Rožmberka hlavní autority české šlechtické oligarchie. Zejména Břetislavovi se do smiřování s Vilémem Bavorským příliš nechtělo, dlouho se zdráhal přivést svou pečeť ke své rezignaci na slíbené bavorské panství, ale nakonec ho bratr Vilém přiměl k pečetění. To naznačovalo, že původní jednotný postoj Švihovských vůči Bavorsku byl narušen. Vilém, který nedoručil žádné hraniční panství, se opět stal významným členem bavorské klientely v Čechách, zatímco Břetislav s Jindřichem zachovávali vůči knížeti Vilémovi stále velmi rezervované stanovisko. Kníže to velmi dobře věděl a také nařídil svým vyslancům, aby v Klatovech dávali dobrý pozor, aby si Břetislav neponechal některé z dopisů, které měl knížeti vrátit (LIT, No 3, tom. XIII., f.135). „*Dienstgelt*“ byl sice Břetislavovi zvýšen na 300 zl. ročně, ale následující události ukázaly, že k upřímnému smíření s knížetem bylo ještě daleko.

Na jaře roku 1513 se obnovily vleklé hraniční spory a Seyboltstorff měl opět plnou hlavu starostí, aby prohlédl české záměry. Zjistil, že Kryštof ze Švamberka se chystá provést přeznačkování hraniční čáry a v chodských vesnicích byla pod přísnými sankcemi nařízena vojenská pohotovost s koňmi, brněním, hákovnicemi, střelným prachem, pavézami a další zbrojí. Záměry Břetislava Švihovského se nejevily tak jasné, bavorská špionáž pouze zjistila, že hrad Nový Herštejn má být propůjčen opovědníkovi Horní Falce Jindřichovi Purkartovi z Hořešovic na Vidicích.²¹⁾ Vesnice tohoto českého zemana byly postiženy pleněním v již zmíněné falcké neboli švamberské válce a držitel vidické tvrže hodlal tímto způsobem vymoci na falckrabím Fridrichovi nějakou satisfakci. Dobře informovaný Seyboltstorff také zjistil, že Břetislav jednal s bývalým sokolníkem knížete Jiřího Landshutského, který hledal v Čechách spojence ve svém záští proti Vilémovi Bavorskému (BOP, Lit. O, Pars XIV, f.13). Všechno nasvědčovalo tomu, že hrady Nový Herštejn a Rýzmbek byly v té době nejen dobře vyzbrojeny, ale také se stávaly útočištěm různých opovědníků a zemských škůdců Bavorska i Horní Falce. Sám Břetislav se podle bavorských zpravodajů zatím zdržoval otevřeného záští do doby, než se jeho bratr Vilém vrátí z poutě do Říma, aby při cestě přes Bavorsko nebyla ohrožena jeho bezpečnost. Protibavorské nálady se zatím

²⁰⁾ K tomu četné listy z července a srpna 1512 v BB, LIT a BH, mezi tím i česky psaný list Zdeňka Lva z Rožmitálu knížeti Vilémovi datovaný 29. července na Pražském hradě (BH, Lit. No 3, f.168) a zpráva bavorských vyslanců z 25. srpna (ibid., f.136).

²¹⁾ Dopis Seyboltstorffův viceodmoci ve Štrubíně datovaný 20. března ve Furthu (BOP, Lit. O, pars XVI, f. 1). O záští Jindřicha Purkarta proti Falci četné listiny amberského archivu v BH k roku 1513, mezi nimi i rozkaz bratru Ludvíka a Fridricha Falckých o zasekání hraničního lesa a ozbrojené pohotovosti na česko-falcké hranici z 5. dubna 1513 (f.120).

vybíjely neustálým pronikáním švamberských Chodů a poddaných z rýzberského a novoherštejnského panství do bavorského pohraničí. Na pozemcích příslušejících k bavorským vesnicím zpustlým za husitských válek a křížových výprav sekali Čechové pastviny a odváželi odtud seno, lovili zvěř a ryby, z pokácených stromů vyráběli dřevěné uhlí, šindele, ratiště k oštěpům a jiné nástroje, ale hlavní zájem Švihovských se zřejmě soustřeďoval k spornému Dachsbergu, kde Čechové začali hloubit šachty (BB, No 1, f.203). Pokud Čechové nestačili včas odvézt usušené seno nebo zpracované dřevo, Bavoři jim ho spálili, vedle toho ničili i pasti políčené na divokou zvěř. Podle rozkazu knížete Viléma se nemělo připustit, aby Čechové mohli klidně dolovat v rudných šachtách na Dachsbergu, neboť by na připravovaných jednáních z toho vyvozovali právní důsledky. Dílo vykonané na dachsbergských šachtách přes den mělo být proto v noci zničeno (BOP, Lit. O, Pars XIV., f.33).

Pronikání na bavorské území se však často dělo za ozbrojené asistence posádek z Rýzemberka, Nového Herštejna a domažlického hradu a v takových případech se Bavoři neodvažovali vetřelce vyhánět. Došlo i k případu přepadení bavorských formanů v pohraničním lese.²²¹ Vilém Bavorský a jeho úředníci si stěžovali v Domažlicích a u nejvyššího purkrabího Zdeňka Lva z Rožmitálu, ale bez většího úspěchu. Největší naděje byly vkládány do připravovaného česko-bavorského jednání v Klatovech, kam se měl osobně dostavit i kníže Vilém. Mezitím se v bavorských pohraničních úřadech horečně pátralo po veškerých dostupných dokumentech k sporným hranicím, byli vyhledáváni starší pamětníci a zjišťováni bývalí purkrabí z pohraničních hradů, především z Furthu (BOP, Lit. O, Pars XIV., ff. 18 – 22). Bavorská strana ovšem měla podstatně horší výchozí pozice k hraničním jednáním, neboť postrádala instituci obdobnou českým Chodům, jejichž existenční záležitostí bylo udržování a střežení hraničních znamení a mezníků. K tomu byl furthský Winkel, jak bylo území kolem Furthu, Neukirchenu a Eschelkamu nazýváno, zcela mimořádně zpustošen v česko-bavorských válkách a bylo mnohdy prakticky nemožné zjistit rozsah pozemků příslušejících k zaniklým pohraničním vesnicím.

Česká strana na jednání do Klatov zjevně nespíchala a Švihovští kromě Viléma verbovali proti Bavorsku a Falci na všech stranách. Nutili tím bavorské a rýnské Wittelsbachy, jejichž vztahy byly po dynastické válce o landshutské dědictví (1504 – 1505) velmi chladné, k společné obraně. Seyboltstorff měl od knížete nařízeno, aby pokud možno odvrátil připravované tažení českých opovědníků do Horní Falce přes bavorské území, ale bez výslovného svolení svého zeměpána neměl poskytovat rýnským Wittelsbachům vojenskou pomoc (BB, No 1, f.182). V červenci roku 1513 měli Bavoři zjištěno, že Švihovští sice shromáždili v Přešticích asi 600 rejtářů, ale že získali pro své válečné plány jen málo příznivců (ibid., f.203). Přesto Bavoři věc nepodceňovali a štrubinský vicedomus nařídil purkrabímu furthského hradu, aby k sobě soustředil veškerou ozbrojenou jízdu z Neukirchenu a Kötzingu (ibid., f.196), což jasně naznačuje, že hlavní směr českého útoku se očekával po kdyňské silnici. Můžeme předpokládat, že v té době byly posádky na Novém Herštejně a Rýzemberku v plné válečné pohotovosti. Přesto k většímu ozbrojenému tažení do Bavorska nedošlo, což

²²¹ O přepadení bavorských formanů (wagenleut) a dalších konfliktech na česko-bavorské hranici psal furthský purkrabí (hauspfleger) Hans Hillprant radům ve Štrubině 16. července 1513 (BOP, f.25). Na bavorském území sekali podle této zprávy pastviny sedláci z Hluboké, která příslušela rýzberskému panství, a z Melhut neboli Chodské Lhoty, která náležela k domažlickému panství Švambergů, ovšem za asistence ozbrojenců, jejichž počet udává Hillprant na 8, ale připouští, že další mohli být ještě někde ukryti.

lze mimo jiné připsat zásahu Viléma Švihovského po jeho návratu z Říma. V říjnu téhož roku oznamoval Vilém z Rabí svému knížecímu jmenovci, že měl v plánu se v Mnichově zastavit, ale různé okolnosti mu v tom zabránily. Ujišťoval však knížete, že tuto návštěvu má stále v úmyslu, připomínal vřelé vztahy, které vůči němu projevoval vévodův zemřelý otec a vyjádřil naději, že obdobnou náklonnost mu projeví i jeho syn. Důvod náhlých Vilémových námluv v Mnichově byl vcelku nezakryt v témže dopise knížeti ozřejmen – vyhrocující se konflikt české šlechty s královskými městy, které jsou přijatelněji knížecímu sluchu nazvány kacířskými. S vyhlídkami na očekávanou občanskou válku si Vilém i jménem svých bratrů zamlouvá bavorskou vojenskou pomoc a upozorňuje, že byl zvolen za krajského hejtmana. Z jiného zdroje se nám potvrzuje, že Vilém byl skutečně nominován na tuto funkci do Prácheňského kraje, který ovšem s Bavorskem nesousedil. Protože Švihovští své přátelské vztahy vždy náležitě oceňovali, požádal Vilém při té příležitosti o zaslání nějakého dobrého koně (BOP, Lit. O, Pars XIV., f.42). Návrat bratrů Švihovských k tradiční rodové zahraniční orientaci byl jistě přijat s velkou úlevou nejen na mnichovském dvoře, ale také v severním bavorském pohraničí. Lapidárně to vyjádřil v jednom svém dopise furthský hejtman Seyboltstorff: „Kéž by Bůh dal, aby nejednotnost Čechů trvala co nejdéle!“ (ibid., f.1). Smírný postoj bratrů Švihovských se ovšem netýkal Falce, s kterou byl Břetislav společně s Domažlicemi a Bohuslavem Rochcem z Otova ve válečném stavu již od roku 1507.²³⁾ K této koalici se přidal roku 1513 Jindřich Purkart ml. z Hořešovic na Vidicích, kterému Břetislav Švihovský poskytoval útočiště na svých hradech Rabí a Novém Herštejně. Na základě zpráv o českém verbování nařídili rýnští falckrabí Ludvík a Fridrich už na počátku dubna nejvyšší ozbrojenou pohotovost pohraničních posádek a zasekání všech hraničních přechodů v Českém lese (BH 2, f.120 a BH f.1811). Z podnětu rýnských Wittelsbachů vyhlásil dokonce císař Maxmilián Habsburský 20. dubna 1513 v Augšburku, že říšská knížata jsou povinna při napadení z Čech táhnout s veškerou svou ozbrojenou mocí na pomoc Horní Falci (BH, f.2066).

Jádro protifalckého uskupení zaměřujícího se hlavně na přepady waldmüchenského panství tvořily hrady Rýzmbek a Nový Herštejn s městečkem Kdyní. Posádky najaté Jindřichem Purkartem z různých deklasovaných živlů na obou stranách hranice ovšem zneklidňovaly obchodní tranzit i na českých silnicích. Na počátku dubna roku 1513 obžaloval Zdeněk ze Švamberka na Třebli Purkarta, že jeho muži mu oloupili na svobodné královské silnici u Stříbra formana vezoucího z plzeňského jarmarku náklad másla a sýrů. Tyto potraviny byly podle formanových údajů vezeny jenom do městečka Stráže u Přimdy, ale skutečný cíl nákladu byl zřejmě někde v Horní Falci (AČ 19, 198). K válce vedené převážně loupením a zajímáním využíval Jindřich Purkart hlavně kdyňskou silnici, která umožňovala obcházet zasekané hornofalcké přechody přes bavorský Furth.

Stoupající strategický význam kdyňské silnice se promítl na jaře roku 1514 do znovu ožvlých hraničních sporů. V květnu téhož roku mýtný ze Kdyně společně s poddanými bratrů Švihovských opravoval mosty na kdyňské silnici až do těsné blízkosti Grossaigen, první bavorské vesnice na této komunikaci. Proti tomu protestoval furthský mýtný, který hejtmanovi Seyboltstorffovi hlásil, že poddaní pánů Švihov-

²³⁾ Potvrzuje to dopis hornofalckého vicedoma Jana lantkrabího z Leuchtenbergu kurfiřtovi Ludvíkovi Falckému datovaný 4. října 1513 (BH, I.1532), kde se uvádí, že falcké žaloby na Domažlické, Břetislava Švihovského a Rochceho přednesené roku 1510 v Chebu nebyly od českých diplomatů vůbec reflektovány a ustanovení chebského mírového jednání tím nebyla dodržena.

ských si kromě kdyňské silnice přisvojují i Drnákovskou řeku (Khamp) protékající jižně podél sporného úseku této komunikace a líčí na zvěř v lesích mezi Gross– a Kleinaigen. Na bavorském úpatí Čerchova (Hirschbergu) v té době Češi dvakrát vyhnali od práce uhlíře a hrozili mu, že až ho dopadnou potřetí, zabijí ho (BB No 1, f.209). V pokračující válce proti Falci se loupežné posádky z Nového Herštejna, Rýzemberka a Kdyně zřejmě příliš nezatěžovaly rozlišováním poddaných rýnských a bavorských Wittelsbachů, jak ukazuje případ furthského měšťana, který byl oloupen o náklad piva nakoupeného v Domažlicích.

Při stavovských rozbrojích a nepřítomnosti krále v Čechách se bavorské stížnosti do Prahy, Plzně a jiných měst míjely účinkem a anarchie na hranicích obrážela celkovou anarchii v Čechách. Hlavní iniciátory pohraničních nepokojů viděli Bavoři zřejmě oprávněně v bratrech Švihovských, s kterými však přes veškerou snahu nemohli navázat kontakt. Posel vyslaný knížetem Vilémem do Prahy byl někde u Berouna oloupen a zajat na revers, a ač byli někteří ze Švihovských v Praze, žádný z nich s bavorským poslem nechtěl jednat (BB No 1, f.215). Mezitím Čechové spálili furthským uhlířům na Čerchově obytné sruby a na domažlické silnici půl velké míle za horou Königsbergem (dnes Špička východně od Folmavy), která od nepaměti byla uznávána za hraniční mezník, přepadli bavorské nádeníky a spálili jim veškerá ratiště k oštěpům, která v pohraničním lese vyřezali (ibid., f.213b). Štrubinský vicedomus pak přikázal, aby Bavoři tajně v noci pálili Čechům šindele a jiné tovary vyrobené na sporném území a aby zajali kdyňského mýtného, pokud vkročí na bavorskou půdu (ibid., f.214). Kníže Ludvík Bavorský pak v polovině června téhož roku intervenoval u Břetislava Švihovského s tím, že poddaní novoherštejnského a rýzberského panství společně s domažlickými Chody nedodrží příměří dohodnuté na klatovském jednání a neustále činí násilné vpády na bavorská území (ibid., f.217b). Začátkem srpna sice přišla knížatům Vilémovi a Ludvíkovi Bavorským odpověď z českého stavovského sněmu v Praze reagující na bavorské stížnosti s tím, že bylo do pohraničí nařízeno zachovávání dobrého sousedství a nejvyšší kancléř Ladislav ze Šternberka byl pověřen dohodnout s knížaty nové jednání o sporných hranicích před příchodem prvních sněhů (ibid., f.228), ale situace na česko-bavorském pomezí měla stále daleko ke stabilizaci. Podle bavorských relací byli opět na vině poddaní Břetislava Švihovského a jeho bratrů, kteří počátkem srpna pronikli pod ochranou asi dvousetčlenného oddílu ozbrojenců na louky u Drnákovské řeky a odvezli odtud posečené seno (ibid., f.225). Údaj o asistenci ozbrojenců z Rýzemberka a Nového Herštejna nám umožňuje odhadnout početnost posádek čítající v té době u každého hradu nejméně sto mužů ve zbrani.

Neochotu pána na Novém Herštejně Břetislava Švihovského a jeho bratrů k smířčímu jednání s bavorskými knížaty naznačovalo i usídlení letitého opovědníka bavorských knížat Bohuslava Rochce z Otova ve Kdyni. Tohoto muže, který měl jistě na Novém Herštejně a Rýzemberku otevřené dveře, sledovala bavorská špionáž velmi pozorně a hlásila furthskému hejtmanovi, že Rochce se zabydlel v nějakém kdyňském měšťanském domě a ze všech sil podněcuje bratry Švihovské k nepřátelství proti Bavorsku.²⁴⁾ Seyboltstorff po těchto varovných zprávách vyslal ozbrojené strážce na pohraniční silnice a stezky a požadoval od štrubinského vicedoma posílení posádek

²⁴⁾ Hejtman ve Furthu radum ve Štrubině 18. srpna 1514 (BB, f.225 b). Markt zu Theyn zde uváděný je nepochybně Kdyně a ne Horšovský Týn. Na již zmíněné mapě bavorských hranic z roku 1514 je Kdyně označována jako Theimb.

v Eschlkamu, Neukirchenu a Kötzingu (ibid., f.228b). Nedostatek regulérních vojenských sil k obraně hranice nutil zřejmě furthského hejtmana využívat proti Čechům různé dobrodruhy, kteří vyjížděli na vlastní pěst do Čech, aby tu zajímali pro získání výkupného. Na takové počínání jistého Petra Schwarze si stěžoval hlavní spojenec Švihovských nejvyšší purkrabí Zdeněk Lev z Rožmitálu, z kterého měla bavorská knížata značný respekt, a proto hned nakázala, aby Seyboltstorff neposkytoval Schwarzovi žádné útočiště (ibid., ff. 235b a 236).

Napětí na česko-bavorské hranici se však ještě vystupňovalo na přelomu srpna a září roku 1514. Zdeněk Lev z Rožmitálu varoval 20. srpna onoho roku českou šlechtu shromážděnou na krajských sjezdech, že „cizozemci téměř všude ve všech okolicích zemích, takž jakž jest slyšeti, jsou pohotoví“ (AČ 7, 67/8), a vyzýval, aby z každého kraje se dostavili zástupci na sjezd do Benešova, aby byla dohodnuta mobilizace krajských branných hotovostí. Při úzkém politickém spojení Rožmitálově s bratry Švihovskými soudím, že na indexu byl především kraj Plzeňský sousedící s Bavorskem a Falcí. Naznačuje to i další požadavek Rožmitálův, aby krajští vyslanci měli plné moci k volbě osob pověřených vyhledáním „spravedlností proti cizozemcům“ v karlíštejnském archivu. Těmito „spravedlnostmi“ Rožmitál nejspíše míní dokumenty posilující nároky bratrů Švihovských na sporná území u bavorských hranic.

Česká reakce na Rožmitálova varování je zřejmá ze Seyboltstorffova poplašného hlášení do Štrubiny o měsíc později. Furthský hejtman v něm oznamoval, že Čechové ve velkém množství táhnou do Plzeňského kraje a v Domažlicích a jiných místech u hranic mustrují své ozbrojené síly (BB No 1, f.230). Tyto zprávy pocházely od člena bavorské klientely Jana Klenovského z Klenové, který také sděloval, že početné skupiny jízdních i pěších ohledávají pohraniční cesty a stezky do Bavorska. Na těchto aktivitách měly vedle domažlických Chodů jistě významný podíl posádky z Rýzemberka a Nového Herštejna.

Opatrný Seyboltstorff dal po těchto varovných zprávách zasekat některé pohraniční stezky a vyslal furthského hajného na průzkum pohraničních přechodů. Četné stopy po české aktivitě na sporných územích potvrzovaly varování Jana Klenovského a Seyboltstorff žádal na vicedomovi ve Štrubině zaslání kvalifikovaného rotmistra k naverbování pohraničních posádek. Obranná opatření furthského hejtmana byla ještě potvrzována zprávami, že Chodové jsou připraveni každého Bavora, který půjde do pohraničního lesa pracovat, na místě zabít. Zmiňována je hlavně výroba dlouhých kopí, což obráží tehdejší velkou konjunkturu lancknechtů – nového typu žoldněrské pěchoty, kterou ve velké míře začal používat zejména císař Maxmilián.

Štrubinský vicedomus ovšem brzdil Seyboltstorffovu aktivitu s tím, že bez knížecího souhlasu nechtěl dát souhlas k verbování a zbrojení v bavorském Winkelu, aby nebyli Čechové zbytečně provokováni k útoku, ale souhlasil se zasekáváním pohraničních přechodů a vyhlášením nejvyšší bojové pohotovosti (BB No 1, f.232). Mezi tím bavorská knížata poslala do Prahy neukirchenského hejtmana Hanse Hochburga se stížnostmi na vpády Chodů a poddaných bratrů Švihovských do bavorského pohraničí (BOP, Lit. O, Pars XIV., f.50). V Praze ovšem nebyl přítomen nikdo z nejvyšší politické reprezentace a Hochburg se musel vydat na Blatnou za Rožmitálem, který přislíbil, že o záležitosti napíše Kryštofovi ze Švamberka a Jindřichovi Švihovskému. Zatímco v záležitosti sporné chodské hranice se rozvinula vcelku neplodná korespondence plná vzájemného obviňování, Jindřich Švihovský a jeho bratři k bavorským stížnostem mlčeli.

S podporou Břetislava Švihovského se však opovědníku Jindřichovi Purkartovi podařilo dosáhnout na rýnských falckrabích odškodnění ve výši 800 zlatých,²⁵⁾ ale tímto usmířením nezmizeli všichni opovědníci Horní Falce z Nového Herštejna a dalších Břetislavových sídel a diverzní válka na česko-falcké hranici nadále pokračovala. V polovině května roku 1515 psal král Vladislav kurfiřtovi Ludvíkovi Falckému, že z Horní Falce byla napadena panství bratrů Břetislava a Viléma Švihovských pálením a loupežemi a žádal satisfakci (AA, f.1903). Hornofalčtí útočníci podle králova dopisu podnikali své nájezdy z Waldmünchenu, Rötze, Arnschwangu a Gleissenbergu a vedle toho byli v Horní Falci oloupeni a zabiti klatovští formané. Pokud by Švihovským nebyly nahrazeny vzniklé škody, hrozil král Vladislav, že poškozeným nebude bránit v odporu. Soudě podle rozložení sídel bratrů Švihovských, můžeme vyloučit, že se jednalo o napadení od hornofalcké hranice příliš vzdáleného rabského panství, které drželi Břetislav a Vilém společně, ale především o panství hradu Nového Herštejna a v tom případě musel být ovšem v té době Vilém jeho spoludržitelem.

V létě roku 1515 dosahovala přízeň krále Vladislava k bratrům Švihovským svého maxima. Společně se švagrem Rožmitálem provázejí Břetislav, Jindřich a Vilém svého panovníka na první vídeňský kongres, kde asistují velkolepým jagellonsko-habsburským svatbám. Při této příležitosti se také setkali s knížetem Ludvíkem Bavorským, který slíbil Vilémovi Švihovskému, že nebude v Bavorsku trpět jeho nepřátele. Ve Vídni snad také obdrželi Břetislav s Vilémem od bavorských knížat pohraniční panství Kreuzberg u Grafenau za bližší neznámých podmínek, nejspíše do zástavy, což přispělo na čas k oteplení česko-bavorských vztahů.²⁶⁾ Naopak vztahy k Horní Falci zůstávaly stále krajně napjaté a protifalčtí opovědníci nalézali svá útočiště na hradech bratrů Švihovských. Jak ukázal další vývoj situace, nepřiměly královy výzvy rýnské Wittelsbachy k smířčímu jednání. V polovině září téhož roku byla Čechy vypálena a vyloupena vesnice Hohen v těsném sousedství Waldmünchenu (AA, fasc. Böhmen, f. 2068). Pachatelé místní sedláky, kteří se bránili, pobili a zajatce s ukořistěným dobyt看em odvěkli do Kdyně. K falcké zprávě je pak možno si domyslet, že útočníci se po úspěšném tažení občerstvili v kdyňské hospodě a pak se uchýlili na Nový Herštejn a někteří i na Rabí. Zde se podle falcké špionáže opovědníci a škůdci Falce také zdržovali a připravovali další loupežná tažení. K nim se připojil jakýsi zběhlý mnich z walderbašského kláštera a poslal z Rabí svému opatství opovědný list.

Spoludržitel Nového Herštejna Vilém Švihovský v té době přebýval na Rabí, kde ho zastihla žádost Ludvíka Bavorského o vydání bavorského psance Neubaura. V odpovědi na tuto žádost Vilém Švihovský uvádí, že Neubaura je ochoten vydat ku právu jedině tehdy, pokud kníže bude stejně postupovat vůči Vilémovu opovědníkovi Petru Bockovi, který se už tři týdny se svými tovaryši zdržuje ve Furthu, což je porušování vídeňských dohod. Zdá se, že Petr Bock byl totožný s Petrem Schwarzem, na kterého si stěžoval už Zdeněk Lev z Rožmitálu.

Nevypočitatelné počínání bratrů Švihovských zůstávalo při různých drobných neshodách a stále nerozřešených hraničních sporech v neustálé pozornosti bavorské špionáže. Na počátku roku 1516 upozorňoval Vilém Bavorský svého bratra a spoluvladaře Ludvíka, že na pohraničních sídlech Švihovského (podle dalších souvislostí šlo

²⁵⁾ O jednání rýnských falckrabí a jejich úředníků s Jindřichem Purkartem je řada listin z roku 1514 a 1515 v BH.

²⁶⁾ F. Palacký (1906, 418) uvádí na vídeňském kongresu tři bratry Švihovské, tedy Břetislava, Jindřicha a Viléma. Sliby knížete učiněné ve Vídni připomíná Vilém Švihovský v dopise datovaném 24. září 1515 na Rabí (BB No 1, f.304).

nejspíše o Viléma) leží početné ozbrojené posádky a nařizoval v celém pohraničí válečnou pohotovost (BOP, Lit. O, Pars XIV., f.83). Hlavní zdroj neklidu představoval Vilém Švihovský, který vzal do ochrany opovědníka pasovského biskupa Otmara Oberhaimera a na Kreuzbergu měl zmobilizováno více než 1000 mužů, kteří odtud podnikali paličské nájezdy do Pasovska (HI, sign. 3576 B). Nové záští Vilémovo nehodlala bavorská knížata tolerovat ze dvou závažných důvodů. Jednak byla válka vedena přes bavorské území a hrozila další eskalací, jednak byl mladší bratr vládnoucích bavorských vévodů Arnošt čekatelem pasovského biskupského stolce po sedmdesátiletém biskupovi Viguleusovi Fröschlovi. Ač Vilém Švihovský z Kreuzbergu ohlásil, že nehodlá proti Bavorsku nic nepřátelského podnikat, pokud nebude odtud pasovskému biskupovi poskytována pomoc,²⁷⁾ dal bavorský hejtman v Grafenau Wolf Puchperg a vedle něho i Hans z Degenberga zasekat pohraniční stezky a knížata mobilizovala své síly u Deggendorfu a Niederalteichu. Bavorská knížata se však otevřené války obávala a vyslala spěšně své zplnomocněnce do Prahy. Knížecí instrukce pro bavorské diplomaty datovaná 2. února 1516 nám umožňuje nahlédnout do zákulisí bavorské zahraniční politiky, v níž bratři Švihovští hráli dominující roli. Úvodní pokyn této instrukce zní: dávat stále pozor na pány Švihovské (BOP, Lit. O, Pars XIV., f.93). Bavorští poslové se měli obrátit na prvním místě na Petra z Rožmberka a Zdeňka Lva z Rožmitálu a hledat u nich proti Švihovským podporu. Knížata měla zjištěno, že Vilém a Jindřich Švihovští se chystali obžalovat bavorskou stranu u zemského soudu. U Viléma se předpokládalo, že si bude stěžovat na bavorská obranná opatření proti válce z Kreuzbergu, v případě Jindřicha šlo o chronické hraniční spory. O Jindřichovi je zde řečeno, že drží hrad a panství Rýzemberk za děti svého zemřelého bratra (Václava) a společně s Domažlicemi a Chody si neoprávněně přisvojuje některá bavorská území, jmenovitě je zde vzpomenuť hora Ječná alias Gersperg. Podle již zmíněné hraniční mapy z roku 1514 je celý sporný úsek podél Drnákovské řeky nárokován Jindřichem vyznačen dvěma červenými kříži s příslušným komentářem.

Agresivita bratrů Švihovských v oblasti hraničního lesa nepochybně ohrážela pro tuto dobu příznačné snahy o zintenzivnění režijního šlechtického podnikání. K rýzmberskému panství příslušela zástava Královského hvozdu táhnoucího se od hory Tetřev u Kvildy až k Sv. Kateřině na nýrské silnici (Holý 1988, 141 – 168), který nabízel pestré možnosti využití, z nichž některé už byly dotčeny. Nebyla však ještě zmíněna výroba skla vyžadující značnou spotřebu dřevěného popela k louhování potaše. Právě Jindřich Švihovský měl od roku 1515 spory s bavorskou stranou kvůli svému sklářskému mistrovi Hansovi z Glashütten alias Skelné Hutě na nýrské silnici, jehož uhlíře vyháněl z pohraničního lesa bavorský sklář z Rittsteigu (BB No 1, ff. 305 – 307). Královský hvozď však končil u nýrské silnice a nemohl být přímo kontrolován z Všerubského průsmyku ovládaného Rýzemberkem a Novým Herštejnem, proto Švihovští vyvíjeli značné úsilí, aby ovládli i pohraniční les mezi nýrskou a kdyňskou silnicí a vytvořili tak kompaktní lesní državu až k dotčeným hradům, odkud by také mohli i pohodlně vyjíždět k lovu zvěře. Toto „prodlužování“ Královského hvozdu ovšem naráželo na zarputilý odpor Bavorů.

Nevíme, zda bratři Švihovští užívali Královského hvozdu společně, či s ním disponoval výhradně držitel Rýzemberka. Vzhledem k tomu, že si Švihovští rozkousko-

²⁷⁾ Vilém Švihovský hejtmanovi Puchpergovi 3. ledna 1516 na Kreuzbergu (BOP, Lit. O, pars XIV, f.79). Tamtéž (f.62) stížnost pasovského biskupa bavorským knížatům o paličských útocích Švihovského a Oberhaimera z Kreuzbergu a další četná korespondence o tomto záští (ff.64, 65, 66, 80, 81, 84, 88 a další).

vali pohraniční „trojhradí“ Rýzmbek – Nový Herštejn – Pušperk, které jinak mohlo být ekonomicky výhodněji sceleno pod jedním purkrabím, se zdá, že každý z bratrů toužil mít v blízkosti Hvozdu svůj „lovecký zámek“ a že užívání rozsáhlého a takřka nedotčeného pohraničního pralesa bylo společné, nebo aspoň na úkor nezletilého Václava syna Půty. Zájem Vilémův o hospodářsky málo významné bavorské pohraniční panství Kreuzberg byl také jistě podmíněn snahou o vytvoření strategického a odpočinkového stanoviště na druhém, východním pólu Hvozdu. Také jako jedna z protislužeb za odstoupení kreuzbergského hradu byla Břetislavem bavorskému knížeti nabízena možnost honitby v okolních lesích.

Vilémova válečná aktivita na bavorské a hornofalcké hranici vedla k vytvoření silné obranné koalice bavorských Wittelsbachů s rýnskými a pasovským biskupstvím, která ale nezabránila pokračující drobné válce proti Falci, v níž hrál důležitou roli Nový Herštejn, nepochybně podporovaný i posádkou z Rýzmbeka. Zatímco Břetislav Švihovský dosáhl v březnu roku 1516 vrcholného bodu své kariéry, stal se totiž po smrti krále Vladislava společně se Zdeňkem Lvem z Rožmitálu a knížetem Karlem Minstrberským poručníkem nezletilého krále Ludvíka Jagellonského a královským hofmistrem, shromažďoval jeho výbojný bratr Vilém na pohraničních hradech různé opovědňíky a žoldnéře, s kterými permanentně ohrožoval hornofalcké pomezí. Když se podařilo Petrovi z Rožmbeka smířit v téže době Viléma s pasovským biskupem a tím i s bavorskými knížaty, byly obráceny uvolněné vojenské síly na Horní Falc.

Celá plejáda šlechtických opovědňíků z Domažlicka a Klatovska začala podnikat během roku 1517 paličské a loupežné vpády do vesnic v okolí Waldmünchenu.²⁸⁾ V jejich řadách nacházíme jak příbuzné, tak příslušníky šlechtické klientely Švihovských – Jana Herštejského z Velhartic na Lomci, Viléma Klenovského z Klenové na Žinkovech, Jindřicha z Dlouhé Vsi, Jana Dešenského z Dešenic a další. K posledně jmenovanému se Vilém Švihovský otevřeně přihlásil a vyjednával s rýnskými Wittelsbachy, aby tomuto zemanovi původem z klatovské patricijské rodiny byla poskytnuta náhrada za 200 centnýřů mědi, kterou falctí hejtmané ukořistili otcí Jana Dešenského v Bavorsku během landshutské války a též za vypálení a vyloupení Dešenic, Žiznětic a Zelené Lhoty. Neúspěšná vyjednávání o restituci Dešenského se vlekla už od roku 1510 a kauza v roce 1517 dospěla do takového stavu, že z Kouby byli vysláni atentátníci, aby Dešenského zabili, což se nezdařilo.²⁹⁾ V říjnu téhož roku měl Dešenský se svým patronem přijet na smířčí jednání do Horní Falce, ale z jednání sešlo pro absenci Vilémovu, který jako hejtman Prácheňského kraje se omluvil neodkladnými vnitrozemskými záležitostmi. Další jednání v Horní Falci na počátku roku 1518 byla opět neúspěšná a válka vedená drancováním a vypalováním vesnic na obou stranách hranic, při které byl Vilémovi vypálen Bezděkov (AA, f. 1899), opět pokračovala. V této době stále představoval Nový Herštejn významný opěrný bod proti Horní Falci, na němž měli opovědňíci z řad drobné šlechty na Klatovsku a Domažlicku, z nichž mnozí neměli ani vlastní opevněné sídlo, otevřené dveře. Vilémovi se však na počátku roku 1518 podařilo zlákat do protifalckého tábora další spojence z řad nejmocnější

²⁸⁾ Zášťí, v kterém podle faleckých relací byl hlavní osobou Markvart Chlumčanský z Přestavlk, je zachyceno v HS (sign. RG 143, i.č. 15, f.131 ad.). Otázkou je, odkud Chlumčanský proti Falci válčil, když svou tvrz prodal už kolem roku 1500. V poslední části uvedeného pramene je i obšírný dopis Fridricha Faleckého hejtmanum Českého království z 4. května 1519, v kterém líčí okolnosti zášťí Viléma Švihovského a jeho služebníka Jana Dešenského proti Falci.

²⁹⁾ Zpráva koubského úředníka Gotharta Wilze Ulrichovi z Albersdorfu z 3. května 1517 v BH (f.1625). V témže fasciklu jsou i další četné listiny k zášťí Viléma Švihovského a Jana Dešenského proti Falci až do r.1523.

české aristokracie, především své švagry pány z Gutštejna, dále hejtmana Plzeňského kraje Albrechta ze Šternberka, Pluhy z Rabštejna, Dobrohosty z Ronšperka a další. dokonce také získal k této válce souhlas krále Ludvíka, který přikázal, aby hotovost Plzeňského kraje vytáhla proti Falci (Kron. praž., 273). Zprávy falcké špionáže z tohoto roku hovoří o naverbování 5000 mužů, z nichž asi 1000 příslušelo Vilémovi Švihovskému.³⁰⁾ Zlověstné verbování v Čechách sledovala se znepokojením i bavorská knížata, která po zkušenostech s Vilémovým záštitou proti pasovskému biskupovi věděla, že tento válečník nebude váhat ze svých pohraničních hradů táhnout přes bavorské území. V této době byly obytné prostory Nového Herštejna a dalších opevněných sídel Švihovských jistě přeplněny po zuby ozbrojenými válečníky, kteří čas od času vyrazili po kdyňské silnici plenit hornofalcké vesnice.

Falcké diplomacii se však podařilo za blížejších okolností získat ke spolupráci Vilémova bratra Břetislava, jehož důvěrná korespondence s rýnskými Wittelsbachy je datována od roku 1519, o rok později máme dosvědčeno, že Břetislav pobíral z Horní Falce pravidelné služné.³¹⁾ Nevíme, zda mezi bratry Švihovskými vznikly vzhledem k rozdílnému postoji k Falci nějaké rozbroje či zásadní neshody, skutečností však bylo, že Vilém koupil asi roku 1517 hrad a panství Klenovou, po kterém se začal i psát,³²⁾ a je pravděpodobné, že této koupi předcházelo nějaké nové dělení Švihovských. Napovídá tomu skutečnost, že místo Viléma se stává vlastníkem poloviny rabského panství Jindřich a Břetislav snad zůstal jediným majitelem Nového Herštejna.

Břetislavův mírový obrat znamenal pro náš hrad výrazný pokles jeho vojenského významu a předurčení jeho dalšího osudu. Zatímco kolem nepokojného Viléma se na Klenové stále soustřeďovali opovědníci a žoldnéři s nepřátelskými úmysly proti Falci, začal Břetislav vyjednávat s domažlickou městskou radou o prodeji novoherštejnského panství. V květnu roku 1525 ovšem žalovala domažlická rada před komorním soudem v Praze, že Břetislav inkasoval peníze, ale neintabuloval prodané panství do zemských desek, jak bylo dohodnuto. V žalobě je přesně vytčen rozsah panství: „ves Ouboč s poddacím kostelním sv. Mikuláše, mlýn pod Oubočem, ves Němčice, ves Ruprechtice, ves Všepadla, ves Únětice, ve vsi Mileticích plath na člověku jednom jízdným, ves Bozkové, ves Prudice pustú, ves Vlkanov pustú, ves Košenice pustú k tomu se dvěma rybníky, s grunty, s lesy, s horami, s chrastinami, s vodami tekutými i netekutými, s potoky, s doly, se všemi dědinami ornými i neornými, s prorostlinami, s lukami, s trávníky, s břehy i s pastvami, s pahrbky, s poplužím, s mezemi, s lidmi i platem, tak jakž táž smlúva trhová to v sobě šíře ukazuje a zavírá...“ (AČ 33, 473). Je ovšem navýsost zajímavé, že v tomto přepečlivém výčtu chybí samotný hrad, o kterém tu není jediné slovo. To nás staví před problém, k čemu by si Břetislav ponechal hrad zbavený zcela svého hospodářského zázemí. Vymínil si snad Vilém jako spolupodílník užívání posádkového hradu ke svým dalším válečným cílům? Ze své oblíbené Klenové to měl na Nový Herštejn nedaleko – slabou hodinku ostré jízdy.

³⁰⁾ W. Pfaler hejtmanovi před Dolním lesem Kašparovi Nothaftovi z Wernberga 22. listopadu 1518 (BOP. Lit. 0. pars XIV. f.104). Ostatní válečné kontingenty měli podle této zprávy Domažličtí, Horšovskotýnští, Šlikové a Pluhové vesměs po 1000 mužů.

³¹⁾ První písemný kontakt Břetislavův je zachycen v instrukci Fridricha Falckého svému vyslanci Kunci Rechbergovi datované 3. května 1519 v Ambergu, kde je zmíněno, že královský hofmistr Břetislav pán na Švihově a Rabí psal falckému místodržícímu Adamovi z Toringu o příměří nařízeném králem Ludvíkem pány z Gutštejna a jiným opovědníkům Falce (AB No 8). Podle Břetislavova dopisu místodržícím v Ambergu datovaného 15. června 1521 na Rabí (AA 2065), byli mu falckrabí dlužní 100 zl. splatných už v srpnu 1520.

³²⁾ Vilém sídlil na Klenové nejpozději v září 1517, jak svědčí jeho dopis vicedomovi H. Falce, ve kterém žádá, aby mu glejty byly poslány právě na tento hrad (AA 1625).

Záhadu osudu Nového Herštejna ve dvacátých letech 16. století ještě komplikují další majetkové přesuny v rodě Švihovských, obrážející počátky velké rodové ekonomické krize. V roce 1524 předal Jindřich Švihovský polovinu švihovského panství a Rýzmbek s příslušenstvím svému synovci Janu Půtovi, o němž Sedláček praví, že byl ničemný hospodář a marnotratník. Jan Půta vzápětí učinil nějakou smlouvu s rýzmberským purkrabím Častolárem z Dlouhé Vsi o pronájem Rýzmbeka, z které sice zakrátko sešlo, ale na jaře roku 1527 si pronajal Rýzmbek od svého synovce Břetislava a držel ho až do roku 1536, ač ho měl původně užívat jen dva roky. Tímto způsobem mohl Břetislav „vyživovat“ Nový Herštejn bez nesnází z rýzmberského panství. Novoherštejnské panství příliš výnosné zřejmě nebylo. Postrádalo městskou aglomeraci, z devíti vesnic byly tři pusté a na obilnářskou produkci vystačil jeden mlýn. Tento stav jistě nesevřídčí o rozvoji intenzivního hospodaření.

Důležitost Nového Herštejna pro Švihovské vyplývala mimo jiné z jejich bavorské resp. falcké politiky. Jisté indicie nasvědčují tomu, že Vilém Švihovský měl roku 1520 s Ludvíkem Bavorským v Landshutu nějaká jednání o těžbě rudy v česko-bavorské hraniční oblasti a posléze žádal od knížete zaslání zkušených důlních odborníků a horníků z Rottenburgu a jiných míst (BOP, Lit. O. Pars XIV., f.121). Knížecímu kancléři zasílal Vilém rudní vzorky z nějakých šachet „před Lesem“ a knížete vybízel, aby se s ním dohodl o těžbě v nově objevených nalezištích. Výsledky těchto jednání nejsou zřejmé, ale o rok později se Břetislav pokoušel přesvědčit Viléma Bavorského, aby mu ponechal Kreuzberg, kde by při svých cestách ke knížecímu dvoru mohl přebývat a zdůrazňoval, že jeho otec Půta a bratři Švihovští vždy bavorským knížatům rádi sloužili (v té době pobíral Břetislav od knížete roční služné 300 zlatých). Podle Břetislava by neměl mít kníže z této transakce žádnou újmu, neboť by zde mohl nejen stále lovit, ale mít zde i posádku 20 – 30 jízdních v nejistých válečných časech. Pro tyto žoldnéře nabízel Břetislav i možnost pobývat na hradech bratru Švihovských v Čechách (ibid., f.156), což nám nepřímo napovídá o zamýšlených plánech s Novým Herštejnem.

Probavorská politika Švihovských dosáhla nejvyšší intenzity po smrti krále Ludvíka v nešťastné bitvě u Moháče v srpnu roku 1526, kdy Břetislav, Jindřich a Vilém svorně se Zdeňkem Lvem z Rožmitálu prosazovali wittelsbašskou kandidaturu na uprázdněný český trůn.³³⁾ Bavorské straně, v níž hráli Rožmitál a Švihovští rozhodující úlohu, se sice podařilo prosadit knížata Viléma a Ludvíka do užšího tříčlenného výběru претенdentů svatováclavské koruny, ale nakonec byl, jak známo, zvolen Ferdinand Habsburský. Tento volební neúspěch se velmi nepříznivě promítl do politické kariéry Švihovských, neboť příslušníci bavorské strany si jistě nezískali svou horlivou volební agitací pro Wittelsbachy u nového krále velkou přízeň. Rovněž padly naděje na zisk velkých peněz a statků z Bavorska, ač Švihovští nadále udržovali s bavorskými knížaty přátelské styky. Nejhuře na tom byl zřejmě Břetislav, který se v listopadu 1526 ve svém dopise bavorským knížatům netajil obavami, že bude muset Čechy opustit a opětovně žádal o přenechání nějakého bavorského sídla, nejlépe Kreuzbergu (zde jako Kransperg – SČ, 157). Zatímco Vilém se s novou politickou situací v Čechách rychle vyrovnal a v roce 1527 ho nalézáme na válečném tažení krále Ferdinanda proti Janovi Zápoleskému, Břetislav se nevzdával naděje na zvrát poměrů, zapojil se plně do protihabsburských intrik mnichovského dvora a byl jako bavorský diplomat vyslán do Polska vyjednávat o spojení s Jagellonci proti Ferdinandovi Habsburskému (Janáček 1984, 28).

³³⁾ Volební aktivitu Švihovských zachycuje bohatá korespondence k r.1526 publikovaná v SČ.

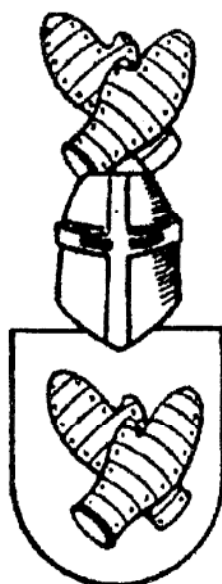
Politický pád Břetislavova švagra Zdeňka Lva, který se v roce 1530 musel vzdát úřadu nejvyššího purkrabího, uvrhl do těžké finanční krize i Břetislava. Ten v roce 1534 intabuloval městu Domažlicím herštejnské panství včetně hradu za 2350 kop grošů. Synovec Břetislavův Půta, držitel sousedního Rýzemberka, se v té době topil v dlužích a jednal proto s Jindřichem ze Švamberka o zástavě Švihova. Jednou z podmínek neuskutečněné smlouvy mělo být zakoupení Nového Herštejna pro Půtu, což ukazuje, že hrad měl pro Švihovské stále svou přitažlivost.

Domažličtí však nechali podle Sedláčka hrad „úplně spouště“, takže když za účast v stavovském odboji byli pokutováni mimo jiné konfiskací herštejnského panství, mluví se v roce 1549 o Herštejně zámku pustém. Novým majitelem se stal karlíštejnský purkrabí Šebestián Markvart z Hrádku na Nekmíři, který ovšem už hrad k funkčnímu využití neobnovil, ani ve svém úřadu zastávaném v letech 1538 – 1558 jistě necítil potřebu restaurovat odlehlý Nový Herštejn, když měl ke své dispozici rezidenci nad jiné reprezentativnější. Je však zajímavé, že v roce 1548 – tedy ještě předtím, než král Ferdinand prodal Nový Herštejn karlíštejnskému purkrabímu – pokoušel se neúspěšně náš hrad koupit bývalý majitel Břetislav Švihovský (Holý 1960, 71)! Nejmajetnější z bratrů Švihovských byl tehdy na pokraji bankrotu a jednal společně s bratrem Jindřichem s různými zájemci o prodeji svojí hlavní rezidence Rabí, kterou pak také v roce 1549 skutečně prodal. Zda bezdětný Břetislav hodlal dožít svá léta v ústraní Nového Herštejna, či zde stále ještě působily bavorské motivace, není ovšem z těchto jednání zřejmé. Jeden ze synovců Břetislavových Michal (syn Jindřichův) působil v bavorských službách a také se oženil s bavorskou šlechticnou (Sedláček 1936, 210), takže Nový Herštejn měl být v rodových plánech nejspíše určen k jeho potřebám. Veškeré pokusy Švihovských o revindikaci Nového Herštejna však zůstaly neúspěšné, ale zájem o toto sídlo bych pokládal za známku toho, že hrad se ještě v polovině 16. století nacházel ve stavu dosti zachovalém, umožňujícím bez velkých nákladů obnovení jeho funkčnosti.

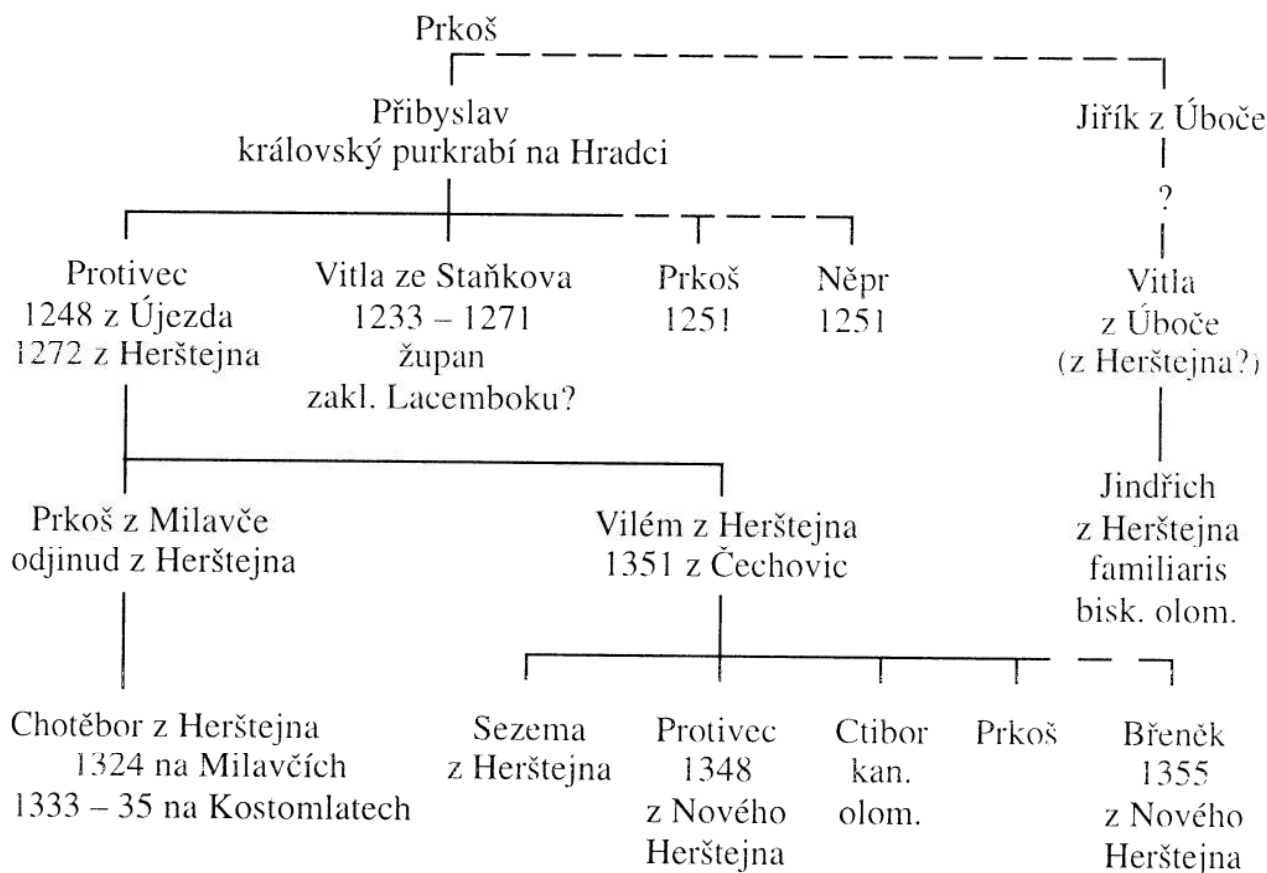
Při dělení synů Šebestiána Markvarta získal novoherštejnské panství nejstarší Vilém, který ale sídlil na tvrzi v Únějovicích, stejně jako Černínové z Chudenic, kteří jsou doloženi jako noví vlastníci na počátku 90. let 16. století. Černínové prodali roku 1626 panství Kocům z Dobrše a při této příležitosti je připomínán „starý zámek slove Herštein“, aniž by bylo užito epiteton pustý či zbořený, a tedy snad ještě schopný obývání.

Mlčení dostupných pramenů o Novém Herštejně během třicetileté války je dosti překvapující vzhledem k tomu, že Domažlicko a Kdyňsko představovalo vojensky mimořádně exponovaný prostor (obšírně o tom Blau 1938, 69 – 81). Ze sousedního Rýzemberka byla necelý měsíc před bělohorskou bitvou vypuzena císařským vojevůdcem Marradasem nevelká posádka holandských žoldněřů a hrad se stal vojensky velmi významným strategickým bodem Všerubského průsmyku. Nový pobělohorský majitel císařský plukovník Jan Filip Krac ze Šarfenštejna prováděl v dubnu roku 1622 na Rýzemberku mustrování svého pluku, v zimě téhož roku naverboval 5 nových kompanií, což napovídá, že hrad sloužil jako kasárna a je nezodpovězenou otázkou pro archeology, zda podobně nebyl využíván i blízký Nový Herštejn. Když švédský generál Pful v roce 1641 náhlým útokem dobyl Rýzemberk a při svém odchodu hrad zničil (Procházka 1988, 36), musel nutně opět vzniknout problém, kam umístit posádku na dobu rekonstrukce Rýzemberka, který v roce 1643 opět funguje jako hlavní strážce řezenské stezky na české hranici.

Dá se předpokládat, že Nový Herštejn přežil i boření hradů po třicetileté válce (Roubík 1941, 128 ad.), ač velký průlom v jižní hradbě a jiné indicie by mohly nasvědčovat, že snad nějaké boření hradu bylo během třicetileté války nebo po ní započato, ale nebylo dokončeno. Když někdy v 60. letech 17. stol. navštívil Nový Herštejn B. Balbín, zanechal o něm ve svých *Miscellaneích* sice lakonické, nicméně důležité svědectví: „HERŠTEJN. Plzeňský kraj, 15 mil od Prahy, opuštěný, viděl jsem jej.“ (Balbín 257, překl. H. Businská). Také na konci 17. století, kdy panství již vlastnil po Žákavcích ze Žákavy a Vratislavech z Mitrovic Volf Václav Novohradský z Kolovrat, se mluví o hradu jako o „zámku pustém“ a nikoliv rozbořeném. Roku 1711 opět získali bývalé herštejnské panství Černínové. Tehdy je zmiňován les „pod starým zámkem“ a dvůr Herštejn „ode dřeva vystavěný a na stavení dokonce sešlý“, který Z. Procházka lokalizuje do blízkosti myslivny pod hradem. Jak naznačuje znak na herštejnské myslivně patřily lesy kolem hradu chudeničským Černínům až do dob první republiky, kdy byla výnosem ministerstva školství a národní osvěty z 31. prosince 1933 zřízena na hradní lokalitě přírodní rezervace „Herštýn“. Po válce byla tato rezervace obnovena výnosem ministerstva kultury ze 12. dubna 1955. Chráněné území zaujímá svahy a vrcholovou část vrchu Herštýn se zříceninou hradu o rozloze 12,42 ha a jeho hlavním účelem je zajistit ochranu mimořádně hodnotných lesních porostů (předevšímě bučin) a suťových lesů s bohatými rostlinnými společenstvy v podrostu představovanými lýkovcem, áronem plamatým, kyčelnicí cibulkonosnou, sasankami, dymnivkami, jaterníky a další unikátní florou (Hostička 1971, 37). Je však zřejmé, že zřízení rezervace zachránilo Nový Herštejn před osudem sousedního Rýzmběrka, který byl značně znehodnocen moderními úpravami Stadionů a dalších majitelů. Tím zůstal Nový Herštejn zatím dostatečně nedocenenou historickou památkou prvořadého významu, jejíž hodnotu potvrzuje archeologický výzkum zahájený v roce 1973 a opět připravovaný na léto roku 2001.

Genealogická příloha – páni z (Nového) Herštejna
(sestaveno podle RB, M. Koláře a A. Sedláčka)

– potomstvo Děvečkové z Herštejna –

Prameny nepublikované:

- AA Kolaciované opisy z amberského archivu v diplomatárii Archivu Národního muzea, fasc. Böhmen
 AČK Fond Archiv Koruny české v Státním ústředním archivu v Praze
 AB Kolaciované opisy z amberského archivu v Státním ústředním archivu v Praze, fasc. 151 – Bohemica
 BB Kolaciované opisy z mnichovského archivu v diplomatárii Archivu Národního muzea, fasc. Böhmen und Baiern.
 BH Kolaciované opisy z mnichovského archivu v Státním ústředním archivu v Praze, fasc. Böhmen.
 BOP Kolaciované opisy z mnichovského archivu v diplomatárii Archivu Národního muzea, fasc. Böhmen und Obere Pfalz.
 HI Fond Historica v Státním oblastním archivu v Třeboni.
 HS Hraniční spisy v Státním ústředním archivu v Praze, Gränzverhandlungen zwischen Böhmen und Baiern 1511 – 1550, inv. č. 15, sign. RG 143, 1301 – 1557, inv. č. 13, sign. RG 141, 1462 – 1637, inv. č. 14, sign. RG 142.
 ChA Kolaciované opisy z chebského archivu ve Státním ústředním archivu v Praze.
 KAA Fond Kurbayern Auss. Archiv v Bayer. Hauptstaatsarchiv München.
 LIT Kolaciované opisy z mnichovského archivu v diplomatárii Archivu Národního muzea, fasc. Literalien.
 OP Kolaciované opisy z mnichovského archivu v Státním ústředním archivu v Praze, fasc. Oberpfalz 133.
 TM Kolaciované opisy z mnichovského archivu v Státním ústředním archivu v Praze, fond Kgl. Bayer. Geh. Staatsarchiv.

Prameny publikované:

- AČ Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích, sv. I – XXXVII, ed. F. Palacký (I – VI), J. Kalousek (VII – XXIX) a G. Friedrich (XXX – XXXVII), Praha 1840 – 1941.
- BL Baierische Landtagshandlungen, ed. F. Krenner, München 1804
- B. Balbín, Krásy a bohatství České země, ed. a překl. H. Businská, Praha 1986.
- DD Desky dvorské Království českého VIII, ed. G. Friedrich, Praha 1944.
- Kronika pražská Bartoše Písaře, ed. J. Šimák. In: Prameny dějin českých, díl VI., Praha 1907.
- LR Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, sv. IV, ed. B. Rynešová a J. Pelikán, Praha 1954.
- Pokračovatelé Kosmovi, ed. Z. Fiala, Praha 1974.
- Soupis listin v Archivu města Domažlic, ed. P. Mužík. In: Výroční zpráva OA Domažlice 1981, 117 – 143
- RD Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, pars II., III. a IV., ed. J. Emler, Praha 1882, 1890 a 1892
- SČ Sněmy české, díl I., ed. F. Dvorský a A. Gindely, Praha 1877
- UrB Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georgs von Podiebrad, ed. F. Palacký, Wien 1860.

Literatura:

- Bělohávek M. 1985: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV, Praha.
- Bezold F. 1872: König Sigmund und die Reichskriege gegen die Husiten, München.
- Blau J. 1938: Böhmens Kampfheide, Neuern.
- Böhaimb K. A. 1865: Beiträge zur Genealogie oberpfälzischer Adelsgeschlechter. In: Verhandlungen des Historischen Vereins von Oberpfalz und Regensburg, 23 B, Regensburg.
- Bystrický, V. 2001: Úboč 1251 – 2001. Z historie 750 let.
- Gemeiner C.T. 1800 – 1824: Reichsstadt Regensburgische Chronik, Regensburg.
- Durdík T. 1995: Encyklopedie českých hradů, Praha 1995.
- Holý V. 1988: Počátky osídlení Královského hvozdu na Šumavě. In: Minulostí Západočeského kraje XXIV., Plzeň, 141 – 168.
- Holý V. 1960: Růst a rozklad rodového majetku Švihovských z Rýzmburka a pánů z Rožmitálu. In: Minulostí Plzně a Plzeňska III, Plzeň 1960, 45 – 79.
- Honl I. 1962: Nástin vývoje mapového obrazu Plzeňska od začátku 16. do začátku 18. století. In: Minulostí západočeského kraje I, Plzeň.
- Hostička M. 1971: Chráněná území v Západočeském kraji, Plzeň.
- Janáček J. 1984: České dějiny, Doba předbělohorská 1526 – 1547, kniha I., díl II., Praha.
- Jánský J. 1991: Plzeňský kronikář Šimon Plachý o Jiříkovi Kopidlanském. In: Minulostí Západočeského kraje XXVII, s. 79 – 86.
- Jánský J. 1993: Protiměstské opovědnické družiny v jižních a jihozápadních Čechách. In: Tábořský archiv 5, s. 63 – 135.
- Jánský J. 1993: Rýzmburský landfrýd a rytířsko-měšťanský spolek Jana Klenovského. In: Minulostí Západočeského kraje XXVIII, Ústí nad Labem.
- Jánský J. 1998: Tři kapitoly z dějin Starého a Nového Herštejna. In: Castellologica bohemia 6/1, s. 187 – 204.
- Lommer F.A. 1890: Geschichte der oberpfälzischen Grenzstadt Waldmünchen II, Amberg 1890.
- Macho R., Wild S. 1982: Furth i. Wald 1332 – 1982, Furth i. Wald.
- Mages E. 1991: Waldmünchen. In: Historischer Atlas von Bayern, Teil Altbayern, Heft 56, München.
- Menclová D. 1972: České hrady I, Praha.
- Müller A. 1846: Der Bayrische Wald, Regensburg.
- Paulus J. 1985: Die Schwarzenburg, Rötz.
- Pekař J. 1933: Žižka a jeho doba IV, Praha.
- Penzkofer R. 1968: Das Landgericht Viechtach und das Pfliegericht Linden. In: Historischer Atlas von Bayern, Teil Altbayern, Heft 18, München.
- Piendl M. 1953: Das Landgericht Kötzing. In: Historischer Atlas von Bayern, Heft 5., München.
- Pilnáček J. 1930: Staromoravští rodové, Vídeň.
- Prášek J.V. 1884: Některé příspěvky ku zástí Heřmana a Oldřicha z Janovic s králi Vladislavem II. i Ludvíkem a zemí Českou. In: Sborník historický II, Praha.
- Priebatsch F. 1894: Politische Correspondenz Kurfürsten Albrecht Achilles, I. B., Leipzig.
- Profous A. 1947: Místní jména v Čechách, d. I., Praha.
- Procházka Z. 1981: K historii hradu Nový Herštejn. In: V. výroční zpráva OA Domažlice, 97 – 113.
- Procházka Z. 1988: Rýzmburk, Plzeň.
- Procházka Z. 1989: Starý Herštejn ve světle povrchového průzkumu. In: Castellologica bohemia 1, Praha.
- Procházka Z. 1992: Český les – Domažlicko, Domažlice.

- Procházka Z. 1996: Domažlicko a Kdyňsko. Domažlice.
- Procházka Z. 1998: Nové poznatky z výzkumu hradu Nového Herštejna. In: *Castellologica bohémica* 6/I. s. 205 – 228.
- Roubík F. 1941: Boření hradu v Čechách v polovici 17. století. In: *Časopis turistů* LIII. č.10. 128 – 131.
- Roubík F. 1931: Dějiny Chodů u Domažlic. Praha.
- Rožmberský P. 1980: Zaniklé středověké osady v okrese Domažlice. In: *Výroční zpráva OA Domažlice IV.*, s. 83 – 114.
- Palacký F. 1906: Dějiny národu českého V. Praha.
- Palacký F. 1896: Dějiny národu českého VI. Praha.
- Sedláček A. 1935: Hrady, zámky a tvrze Království českého IX. Praha.
- Sedláček A. 1936: Hrady, zámky a tvrze Království českého XI. Praha.
- Sedláček A. 1925: Českomoravská heraldika II. Praha.
- Urbánek R. 1918: Věk poděbradský II. In: *České dějiny díl III.*, č. 2. Praha.
- Vančura J. 1927: Dějiny někdejšího král. města Klatov I. Klatovy.
- Weissthanner A. 1939: Der Kampf um die bayerisch-böhmische Grenze von Furth bis Eisenstein. In: *Verhandlungen des Historischen Vereins von Oberpfalz und Regensburg*, Band 89, Regensburg.
- Würdinger J. 1869: *Kriegsgeschichte von Bayern, Franken, Pfalz und Schwaben von 1347 bis 1506*. München.
- Zeitler A. 1989: *Zwischen Fürstenmacht und Ritterfreiheit*. Amberg.